

Chaudhary Devi Lal University
Sirsa (Haryana)

(Established by State Legislature Act 9 of 2003)

“ B ” Grade Accredited by NAAC

DEPARTMENT OF SANSKRIT

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

SEMESTER : I & II

एम . ए . संस्कृतम् (प्रथमं वर्षम्) प्रथमद्वितीयसत्रात्मकम्

चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण

Duration : Two Years

Eligibility : Graduation

2017 Onwards

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

एम . ए . संस्कृतम्

चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण

SEMESTERS	CORE COURSE(CC)	CORE ELECTIVE(CE)	OPEN ELEELECTIVE(OE)	TOTEL
I	20	4	0	24
II	22	4	2	28
III	12	12	4	28
IV	14	12	0	26
TOTAL	68	32	6	106

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

Total credits required : 100 -112 (One credit = 1 Hour)

Minimum attendance required : 75%

Open Elective : Minimum credit required : 10 – 12 (students of this dept. Will opt. for open elective from other department .

The continuous evaluation for theory and practical course shall be as under :

Component	Weightage (4 Credits)	Weightage (3 Credits)	Weightage (2 Credits)	Evaluation
Mid – trem Exam	20	15	10	Internal
Assignment	05	05	05	Internal
Class Attendance	05	05	05	Internal
End – trem Exam	70	50	30	External
Total	100	75	50	

**Mid Trem Examination : From First II units : October 1 – 10 for odd Semester and
March 1 – 10 for even Semester**

The students must obtain at least 40 % marks in external examination .

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT (Previous)

Semesters : I & II

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

एम . ए . संस्कृतम् (प्रथमं वर्षम्) प्रथमद्वितीयसत्रात्मकम्

चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण

योजना , पाठ्यक्रमः , पाठचर्या च

SCHEME SYLLABUS AND COURSES OF READING

- एम. ए. (संस्कृत) – कक्ष्यायाः प्रथमवर्षीयपाठ्यक्रमः सत्रद्वये (प्रथमसत्रे द्वितीयसत्रे च)विभक्तः वर्तते । तत्र प्रतिसत्रम् अध्ययनार्थं षट् पत्राणि (पञ्च अनिवार्यपत्राणि + एकं वैकल्पिकपत्रम्) निर्धारितानि सन्ति । तत्र षष्ठपत्रे विकल्पाः सन्ति । येषु विद्यार्थी / परीक्षार्थी कमपि एकं विकल्पं स्वीकर्तुं शक्नोति ।
- **मौखिकी परीक्षा** (Viva-Voce) : एम. ए . संस्कृत- द्वितीयसत्रस्य पाठ्यक्रमसमाप्तेः अनन्तरं प्रथमद्वितीयसत्रयोः अधीतं पाठ्यक्रमम् आश्रित्य छात्राणां **संस्कृतमाध्यमेन** मौखिकी परीक्षा आयोजयिष्यते । एतदर्थं 50 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।
- प्रत्येकं लिखितपत्राय सप्ततिः (70)अङ्काः विद्यन्ते । एतदतिरिक्तं प्रतिपत्रं त्रिंशत् (30)अङ्काः आन्तरिकमूल्याङ्कनाय अधोनिर्दिष्टरूपेण निर्धारिताः -
  - (i) प्रतिपत्रम् एका परीक्षा संगोष्ठी वा : 20 अङ्काः
  - (ii) एका कक्ष्यापरीक्षा : 05 अङ्काः
  - (iii) कक्ष्यायाम् उपस्थितिः : 05 अङ्काः

- लिखितपरीक्षायाः माध्यमः : संस्कृतमाध्यमः (पाठ्यक्रमे निर्दिष्टघटकानाम्)
: संस्कृत / हिन्दी / आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन
माध्यमेन (पाठ्यक्रमे अनिर्दिष्टघटकानाम्)।
- परीक्षासमयः : लिखितपत्राणां परीक्षासमयः प्रतिपत्रं 3 होराः भविष्यति ।
- Open Elective : द्वितीयसत्रे चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण संस्कृतेतरछात्रेभ्यः
एकं वैकल्पिकं पत्रं वर्तते । एतदर्थं लिखितपरीक्षार्थं त्रिंशत् (30) अङ्काः विद्यन्ते। एतदतिरिक्तं
विंशतिः(20) अङ्काः आन्तरिकमूल्याङ्कनाय अधोनिर्दिष्टरूपेण निर्धारिताः -
(i) प्रतिपत्रम् एका परीक्षा संगोष्ठी वा : 10 अङ्काः
(ii) एका कक्ष्यापरीक्षा : 05 अङ्काः
(iii) कक्ष्यायाम् उपस्थितिः : 05 अङ्काः
- लिखितपरीक्षायाः माध्यमः : हिन्दी / आङ्ग्ल/संस्कृतभाषामाध्यमानां केनापि एकेन
माध्यमेन
- परीक्षासमयः : लिखितपत्राणां परीक्षासमयः प्रतिपत्रं 3 होराः भविष्यति ।

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

प्रथमं सत्रम्

अनिवार्यपाठ्यक्रमः

s.no	core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	प्रथमं पत्रम्	वेदः वेदाङ्गानि च	4	70	30	100
2	द्वितीयं पत्रम्	व्याकरणम्	4	70	30	100
3	तृतीयं पत्रम्	दर्शनम्	4	70	30	100
4	चतुर्थं पत्रम्	पद्यसाहित्यम्	4	70	30	100
5	पञ्चमं पत्रम्	भाषाविज्ञानम्	4	70	30	100

वैकल्पिकपाठ्यक्रमः

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	षष्ठं पत्रम्	क. व्याकरणवर्गः - व्याकरणशास्त्रस्येतिहासः अथवा ख. साहित्यवर्गः - लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्येतिहासः	4	70	30	100

द्वितीयं सत्रम्

अनिवार्यपाठ्यक्रमः

s.no.	core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	सप्तमं पत्रम्	वैदिकवाङ्मयम्	4	70	30	100
2	अष्टमं पत्रम्	व्याकरणं भाषाविज्ञानञ्च	4	70	30	100
3	नवमं पत्रम्	काव्यं नाटकञ्च	4	70	30	100
4	दशमं पत्रम्	दर्शनम्	4	70	30	100
5	एकादशं पत्रम्	धर्मतन्त्रागमः	4	70	30	100

वैकल्पिकपाठ्यक्रमः

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	द्वादशं पत्रम्	क. भारतीयदर्शनस्य इतिहासः अथवा ख. वैदिकसाहित्यस्य इतिहासः अथवा ग. अर्वाचीनसाहित्यम्	4	70	30	100

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

मौखिकी परीक्षा(Viva-Voce)

द्वितीयं सत्रम्

Semester : II

s.no.	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	मौखिकी परीक्षा (Viva-Voce)	2	50	-	50

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

द्वितीयं सत्रम्

Open Elective Course

Semester : II

s.no.	Open Elective	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	प्रथमं पत्रम्	गीता	2	30	20	50

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

**SYLLABUS
M.A. IN SANSKRIT
CHOICE BASED CREDIT SYSTEM**

प्रथमं सत्रम्

प्रथमं पत्रम् (MSK01) : वेदः वेदाङ्गानि च

**घटकम् १. ऋक्सूक्तानि - अग्निः(१.१),विष्णुः(१.१५४),इन्द्रः(२.१२),रुद्रः(२.३३),उषस(३.६१)
पर्जन्यः(५.८३) ।**

**घटकम् २. ऋक्सूक्तानि - सोमः(८.४८),अक्षः(१०.३४), पुरुषः(१०.९०),हिरण्यगर्भः(१०.१२१)
वाक्(१०.१२५),नासदीयः(१०.१२९) ।**

घटकम् ३.निरुक्तम् (प्रथमद्वितीयाध्यायौ) ।

घटकम् ४. ईशोपनिषद् । (संस्कृतमाध्यमेन)

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/आङ्गलभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

$$1 \times 5 = 5$$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

$$1 \times 5 = 5$$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पाठांशद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पाठांशचतुष्टयं प्रदास्यते $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

$$1 \times 5 = 5$$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

$$1 \times 5 = 5$$

अनुशासितग्रन्थाः -

१. ऋग्वेदीय सूक्तसंग्रह , डा.वेदप्रकाश उपाध्याय, अनुराग प्रकाशन , इलाहाबाद ।
२. ऋक्सूक्तसंग्रह, कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
४. यास्कप्रणीतं निरुक्तम् , कपिलदेव शास्त्री ,साहित्यभण्डार मेरठ ।
४. ईशोपनिषद् , गीताप्रेस , गोरखपुर ।
५. एकादशोपनिषद् , सत्यव्रतसिद्धान्तालकार , विजयकृष्ण लखनपाल , ग्रेटर कैलाश , नई दिल्ली ।

द्वितीयं पत्रम् (MSK02) : व्याकरणम्

घटकम् १.लघुसिद्धान्तकौमुदी - संज्ञाप्रकरणम् , सन्धिप्रकरणम् ।

घटकम् २.लघुसिद्धान्तकौमुदी - अजन्तप्रकरणम्

पुल्लिङ्गप्रकरणम् - राम ,सर्व, विश्वपा, हरि, सखि, सुधी, शम्भु, गो, रै ।

स्त्रीलिङ्गप्रकरणम् - रमा, सर्व, मति, स्त्री, धेनु ।

नपुंसकलिङ्गप्रकरणम् - ज्ञान, वारि, दधि, सुधी । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३.लघुसिद्धान्तकौमुदी - हलन्तप्रकरणम्

पुल्लिङ्गप्रकरणम् - विश्ववाह्, चतुर्, किम्, इदम्, तत्, राजन्, पथिन्, युष्मद्, अस्मद्,
विद्वस्, अदस् ।

स्त्रीलिङ्गप्रकरणम् - चतुर्, किम्, इदम्, अदस्, तत् ।

नपुंसकलिङ्गप्रकरणम् - तत्, किम्, इदम् ।

घटकम् ४.लघुसिद्धान्तकौमुदी - समासप्रकरणम् (अव्ययीभाव-तत्पुरुष-द्वन्द्व-बहुव्रीहिश्च) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य रूपसिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य रूपसिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः -

१. लघुसिद्धान्तकौमुदी , व्याख्याकार-धरानन्द शास्त्री , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
२. लघुसिद्धान्तकौमुदी , व्याख्याकार-भीमसेनशास्त्री , भैमीप्रकाशन , दिल्ली ।
३. कारकप्रकरणम् , श्रीनिवासशास्त्री , साहित्यभण्डार, मेरठ ।
४. भाषा विज्ञान , डा. कर्णसिंह , साहित्यभण्डार, मेरठ ।
५. भाषाविज्ञान एवं भाषाशास्त्र , डा. कपिलदेव द्विवेदी , विश्वविद्यालय प्रकाशन , वाराणसी ।

तृतीयं पत्रम् (MSK03): सांख्यदर्शनं न्यायदर्शनं च

घटकम् १. सांख्यकारिका (१-३७ कारिकाः) । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. सांख्यकारिका (३८-७२कारिकाः) ।

घटकम् ३. तर्कभाषा (प्रारम्भतः प्रत्यक्षप्रमाणपर्यन्तम्) ।

घटकम् ४. तर्कभाषा (अनुमानप्रमाणतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम्) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति ।
अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) सन्दर्भद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सन्दर्भचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) सैद्धान्तिकं एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) सन्दर्भद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सन्दर्भचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) सैद्धान्तिकं एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः -

१. सांख्यकारिका , गजाननशास्त्री मुसलगाँवकरः ।
२. सांख्यकारिका , रामकृष्णाचार्य ।
३. सांख्यकारिका , व्याख्याकार - ब्रजमोहन चतुर्वेदी ।
४. सांख्यसिद्धान्त , आचार्य उदयवीर शास्त्री ।
५. सांख्य दर्शन का इतिहास , आचार्य उदयवीर शास्त्री ।
६. तर्कभाषा , व्याख्याकार- डॉ. श्रीनिवास शास्त्री ।
७. तर्कभाषा , व्याख्याकार- आचार्य विश्वेश्वर ।
८. तर्कभाषा , व्याख्याकार- बट्टीनाथ शुक्ल ।
९. भारतीय न्यायशास्त्र : एक अध्ययन , ब्रह्ममित्र अवस्थी ।
१०. Classical Samkhya – G. J. Larson .

चतुर्थ पत्रम् (MSK04): पद्यसाहित्यम्

- घटकम् १. मेघदूतम् (पूर्वमेघः) । (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् २. कुमारसम्भवम् (पञ्चमो सर्गः) ।
- घटकम् ३. शिशुपालवधम् (प्रथमो सर्गः) ।
- घटकम् ४. बुद्धचरितम् (तृतीय सर्गः) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथमघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5` = 5

अनुशासितग्रन्थाः -

१. मेघदूतम् , शिवराजशास्त्री, साहित्यभण्डार, मेरठ।
२. मेघदूतम् , दयाशंकरशास्त्री, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन , वाराणसी ।
३. मेघदूतम् , डा. विजेन्द्रकुमार शर्मा , साहित्यभण्डार, मेरठ ।
४. मेघदूतम् , डा. रमाशङ्कर त्रिपाठी , जनार्दनशास्त्री पाण्डेय , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली।
५. शिशुपालवधम्, व्याख्याकार – आद्याप्रसाद मिश्र , अक्षयवट प्रकाशन , इलाहाबाद ।
६. बुद्धचरितम् , व्याख्याकार – श्री रामचन्द्र शास्त्री , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी ।

पञ्चमं पत्रम् (MSK05): भाषाविज्ञानम्

घटकम् १.भाषायाः भाषाविज्ञानस्य च परिचयः,विश्वस्य भाषाणां वर्गीकरणम्

(आकृतिमूलकं परिवारमूलकञ्च)(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २.भारोपीयपरिवारस्य परिचयः, इण्डो-ईरानियन्- शाखायाःपरिचयः,संस्कृतपालि -

प्राकृतापभ्रंशभाषाणां उद्भवः विकासः तुलनात्मकमध्ययनञ्च

घटकम् ३.ध्वनिविज्ञानम् -उच्चारणावयवाः तेषां कार्यम्, ध्वनीनां वर्गीकरणम्,

ध्वनिपरिवर्तनस्य नियमाः दिशा च , ध्वनिनियमाः ।

घटकम् ४.पदविज्ञानम् - पदस्वरूपम् , पदशब्दयोरन्तरम् , पदभेदाः, पदपरिवर्तनस्य कारणानि ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-घटकाश्रितः प्रश्नः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

अनुशासितग्रन्थाः -

१. भाषा विज्ञान , डा. कर्णसिंह , साहित्यभण्डार, मेरठ ।

२. भाषाविज्ञान एवं भाषाशास्त्र ,डा. कपिलदेव द्विवेदी , विश्वविद्यालय प्रकाशन , वाराणसी ।
३. संस्कृत का भाषाशास्त्रीय अध्ययन , भोलाशंकर व्यास ।
४. पदपदार्थ समीक्षा , डॉ. बलदेवसिंह , कुरुक्षेत्र विश्वविद्यालय , कुरुक्षेत्र ।
५. A manual of Sanskrit phonetics by C. Uhlenbeck .
6. Sanskrit language , T. Burrow .
७. Linguistic Introduction to Sanskrit by B.K. Ghosh .

षष्ठपत्रम् (MSK06) : क. व्याकरणशास्त्रस्येतिहासः

घटकम् १. शिक्षा निरुक्तं प्रातिशाख्यञ्च । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. पाणिनीयपरम्परा ।

घटकम् ३. पाणिनीयेतरपरम्परा ।

घटकम् ४. नव्यव्याकरणं व्याकरणदर्शनञ्च ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-घटकाश्रितः प्रश्नः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति ।

अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

अनुशंसितग्रन्थाः -

१. संस्कृत व्याकरणशास्त्र का इतिहास , (भाग १-३) , युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट , रेवली
सोनीपत ।

२. संस्कृतव्याकरणदर्शन , रामसुरेश त्रिपाठी , राजकमल प्रकाशन , दिल्ली ।

३. व्याकरणशास्त्रेतिहासः , वी. त्रिपाठी ।

४. पाणिनीय व्याकरण का अनुशीलन , रामशंकर भट्टाचार्य , इण्डोलोजिकल हाऊस , वाराणसी ।

५. संस्कृतव्याकरण का इतिहास – सत्यकाम वर्मा ।

६. संस्कृतव्याकरण की रूपरेखा , डॉ. यज्ञवीर दहिया , ईस्टर्न बुक लिंकर्स , दिल्ली ।

७. संस्कृतव्याकरण का इतिहास – बलदेव उपाध्याय ।

षष्ठपत्रम् (MSK07) : ख. लौकिकसंस्कृतसाहित्यस्येतिहासः

घटकम् १. महाकाव्यानि (अश्वघोषात् श्रीहर्षपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. क. गद्यसाहित्यम् (आर्यशूरतः अम्बिकादत्तव्यासपर्यन्तम्)

ख. कथासाहित्यम् (विष्णुशर्मणः सोमदेवपर्यन्तम्)

घटकम् ३. नाट्यसाहित्यम् (भासतः भट्टनारायणपर्यन्तम्)

घटकम् ४. अन्याः काव्यविधाः - खण्डकाव्यानि गीतिकाव्यानि मुक्तकाव्यानि स्तोत्रकाव्यानि

चम्पूकाव्यानि च (कालिदासात् जगन्नाथपर्यन्तम्)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-घटकाश्रितः प्रश्नः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति ।

अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

अनुशासितग्रन्थाः -

१. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , वाचस्पति गैरोला , चौखम्बा विद्याभवनम् , वाराणसी ।

२. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , उमाशङ्करऋषिः ।

३. संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास, डा. कपिलदेव द्विवेदी ।

४. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , एस. के. डे. ।

५. History of Sanskrit Literature – M. Krishnamachari .

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

**SYLLABUS
M.A. IN SANSKRIT
CHOICE BASED CREDIT SYSTEM**

द्वितीयं सत्रम्

सप्तमं पत्रम् : वैदिकवाङ्मयम्

घटकम् १. - सूर्यः (१.११५), अश्विनौ(७.७१), वरुणः(१.२५) , यम-यमी(१०.१०) ,
सरमा-पणि (१०.१०८), विश्वामित्र-नदी (३.३३) , पुरुरवा- उर्वशी (१०.९५)।
शिवसंकल्पसूक्तम् (यजु.-३४,१-६) राष्ट्राभिवर्धनम् (अथर्व.१.२९) ।
(संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् २. - केनोपनिषद् ।

घटकम् ३. - निरुक्तम् (सप्तमोऽध्यायः) ।

घटकम् ४. - वैदिकव्याकरणम् - वैदिकलौकिकभाषयोरन्तरम् ,सन्धिः, पदपाठः ।
वैदिकस्वरः, लेट् लकारः ,प्रत्ययाः- शतृ, शानच्, क्सु, कानच्, तुमर्थकाः।
(संस्कृतमाध्यमेन) ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .
भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टोपनिषदात् मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पाठांशद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पाठांशचतुष्टयं प्रदास्यते

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

प्रश्नत्रयं समाधातुं पञ्चप्रश्नाः प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. ऋग्वेदीय सूक्तसंग्रह , डा.वेदप्रकाश उपाध्याय ,अनुराग प्रकाशन , इलाहाबाद ।
२. ऋक्सूक्तसंग्रह, कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
३. केनोपनिषद् , गीताप्रेस गोरखपुर ।
४. यास्कप्रणीतं निरुक्तम् , कपिलदेव शास्त्री ,साहित्यभण्डार , मेरठ ।
५. वैदिक व्याकरण (भाग १-२) रामगोपाल, नेशनल पब्लिशिंग हाऊस, दिल्ली ।
६. वैदिकस्वरबोध, डा. ब्रजबिहारी चौबे ,वैदिक साहित्य सदन , होशियारपुर , पंजाब ।
७. वैदिकस्वर मीमांसा , प. युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट रेवली , सोनीपत ।
८. एकादशोपनिषद् , सत्यव्रतसिद्धान्तांलकार , विजयकृष्ण लखनपाल , ग्रेटर कैलाश , नई दिल्ली ।

अष्टमं पत्रम् : व्याकरणं भाषाविज्ञानञ्च

- घटकम् १. - लघुसिद्धान्तकौमुदी- तिङन्ते भ्वादिप्रकरणम् (भू, एध्) ,नामधातुप्रकरणम् ,
आत्मनेपद-परस्मैपदप्रक्रिया । (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् २. -कारकप्रकरणम् (सिद्धान्तकौमुदी) । (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् ३. -लघुसिद्धान्तकौमुदी - कृदन्तः (कृत्यप्रक्रिया), तद्धितः(मत्वर्थीय) ।
सिद्धान्तकौमुदी - स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ।
- घटकम् ४. -भाषाविज्ञानम् - भारतीयार्यभाषाः वाक्यविज्ञानम् अर्थविज्ञानञ्च ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -
त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये
प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः-

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) व्याख्यात्मकप्रश्नत्रयं समाधातुं पञ्चप्रश्नाः प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः-

१. लघुसिद्धान्तकौमुदी , व्याख्याकार-धरानन्द शास्त्री , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
२. लघुसिद्धान्तकौमुदी , व्याख्याकार-भीमसेनशास्त्री , भैमीप्रकाशन , दिल्ली ।
३. कारकप्रकरणम् , श्रीनिवासशास्त्री , साहित्यभण्डार, मेरठ ।
४. भाषा विज्ञान , डा. कर्णसिंह , साहित्यभण्डार, मेरठ ।
५. भाषाविज्ञान एवं भाषाशास्त्र , डा. कपिलदेव द्विवेदी , विश्वविद्यालय प्रकाशन , वाराणसी ।

नवमं पत्रम् : काव्यं नाटकञ्च

- घटकम् १. - मेघदूतम् (उत्तरमेघः) (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् २. - किरातार्जुनीयम् (प्रथमः सर्गः)
- घटकम् ३. - उत्तररामचरितम् (१-३ अङ्कपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् ४. - उत्तररामचरितम्(४-७ अङ्कपर्यन्तम्)

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. मेघदूतम्, शिवराजशास्त्री, साहित्यभण्डार, मेरठ।

२. मेघदूतम्, दयाशंकरशास्त्री, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी ।

३. मेघदूतम्, डा. विजेन्द्रकुमार शर्मा, साहित्यभण्डार, मेरठ ।
४. मेघदूतम्, डा. रमाशङ्कर त्रिपाठी, जनार्दनशास्त्री पाण्डेय, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।
५. उत्तररामचरितम्, आनन्दस्वरूपः, डा. जनार्दनशास्त्री पाण्डेय, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।
६. उत्तररामचरितम्, डा. रमाकान्त त्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी ।
७. किरातार्जुनीयम्, एम.एम.मल्लिनाथसूरि, बद्रीनारायणमिश्रः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी ।

दशमं पत्रम् : दर्शनम्

- घटकम् १. - तर्कसंग्रहः (संस्कृतमाध्यमेन)।
- घटकम् २. - वेदान्तसारः (संस्कृतमाध्यमेन) ।
- घटकम् ३. - अर्थसंग्रहः (आरम्भतः परिसंख्यायाः दोषत्रयं यावत्) ।
- घटकम् ४. - अर्थसंग्रहः(नामधेयमीमांसात उपसंहारपर्यन्तम्) ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 10 = 10$

(ख) पञ्चैकं व्याख्यातुं पङ्क्तिद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 10 = 10$

(ख) पञ्चैकं व्याख्यातुं पङ्क्तिद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 10 = 10$

(ख) पञ्चैकं व्याख्यातुं पङ्क्तिद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 10 = 10$

(ख) पञ्चैकं व्याख्यातुं पङ्क्तिद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. अर्थसंग्रहः, वाचस्पति उपाध्यायः, चौखम्बा ओरियान्टालिया,

२. अर्थसंग्रहः, दयाशंकरशास्त्री, कानपुर ।

३. अर्थसंग्रहः, डा. कामेश्वरनाथमिश्रः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी ।
 ४. वेदान्तसारः, गजाननशास्त्री मुसलगाँवकरः, वाराणसी ।
 ५. वेदान्तसारः, बदरीनाथशुक्लः, वाराणसी ।
 ६. वेदान्तसारः, डा. कृष्णाकान्त त्रिपाठी, डा. किरणलता क्षत्री, साहित्यभण्डार, मेरठ ।

एकादशं पत्रम् : धर्मतन्त्रागमः

- घटकम् १. - मनुस्मृतिः (प्रथमोऽध्यायः) ।
 घटकम् २. - मनुस्मृतिः (द्वितीयोऽध्यायः) (संस्कृतमाध्यमेन) ।
 घटकम् ३. - याज्ञवल्क्यस्मृतिः (व्यवहाराध्यायः-आरम्भतः दायभागपर्यन्तम्) ।
 घटकम् ४. - याज्ञवल्क्यस्मृतिः (व्यवहाराध्यायः-सीमाविवादत अन्तपर्यन्तम्) ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
 (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
 (ग) द्वितीय-घटकाश्रितः प्रश्नः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
 २. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

अनुशासितग्रन्थाः

१. मनुस्मृतिः , कुल्लुकभट्टविरचितं टीकासहितम् , हरगोविन्दशास्त्री , चौखम्बा
संस्कृतप्रतिष्ठानम् , दिल्ली ।

२. विशुद्धमनुस्मृतिः, डा. सुरेन्द्रकुमारः ।

३. मनुस्मृतिः, कुल्लुकभट्टविरचितं टीकासहितम् , शिवराज आचार्यः , विद्याभवनम् , वाराणसी ।

४. याज्ञवल्क्यस्मृतिः , मिताक्षराटीका, डा. गङ्गासागर राय , चौखम्बासंस्कृतप्रतिष्ठानम् , दिल्ली ।

वैकल्पिकविषयाः

द्वादशं पत्रम् : क. भारतीयदर्शनस्य इतिहासः

घटकम् १. - जैनबौद्धचार्वाकदर्शनं च (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - सांख्यं योगदर्शनं च

घटकम् ३. - न्यायः वैशेषिकदर्शनं च

घटकम् ४. - वेदान्तमीमांसादर्शनं च

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-घटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति ।

अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

अनुशासितग्रन्थाः -

१. भारतीय दर्शन , बलदेव उपाध्याय ।

२. भारतीय दर्शन का इतिहास, एस. एन. दासगुप्ता ।

३. भारतीय दर्शन की रूपरेखा , एम. हिरियन्ना ।

४. भारतीय दर्शन , उमेशमिश्रः ।

५. बौद्धदर्शनमीमांसा , बलदेव उपाध्याय ।

६. बौद्धदर्शन , राहुलसांकृत्यायन ।

७. History of Indian Logic , सतीशचन्द्र आचार्य , कालिकता विश्वविद्यालय ।

द्वादशं पत्रम् : ख. वैदिकसाहित्यस्य इतिहासः

घटकम् १. -संहितानां परिचयः (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् २. -ब्राह्मणारण्यकानां परिचयः ।

घटकम् ३. -उपनिषदां परिचयः ।

घटकम् ४.- वेदाङ्गानां परिचयः ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-घटकाश्रितः प्रश्नः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

अनुशासितग्रन्थाः -

१. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , वाचस्पति गैरोला , चौखम्बा विद्याभवनम् , वाराणसी ।
२. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , उमाशङ्करऋषिः ।
३. वैदिक साहित्य का इतिहास , डा. कर्णसिंह , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
४. संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास, डा. कपिलदेव द्विवेदी ।
५. वैदिकवाङ्मय का बृहद् इतिहास (खण्ड १-३) , पण्डित भगवद्दत्त , दिल्ली ।

द्वादशं पत्रम् : ग. अर्वाचीनसाहित्यम्

- घटकम् १. -दयानन्ददिग्विजयम् (३-४ सर्गौ , महाकाव्यम्- मेधाव्रताचार्यः) (संस्कृतमाध्यमेन) ।
- घटकम् २. -चौ.देवीलालः(खण्डकाव्यम् - पं.जगदीशचन्द्रशास्त्री)।
- घटकम् ३. -प्रेमपीयूषम् (नाटकम् - प्रो.राधावल्लभः त्रिपाठी) ।
- घटकम् ४. -पद्मिनी (गद्यम् -पं.मोहनलालशर्मा पाण्डेयः) ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-घटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. दयानन्ददिग्विजयम्, मेधाव्रताचार्यः, गुरुकुल झज्जर ।

२. चौ. देवीलालः, प. जगदीशचन्द्रशास्त्री, राजीव मोहन गौतम प्रकाशन, सिरसा ।

३. पद्मिनी, प. मोहनलालशर्मा 'पाण्डेय' पाण्डेय प्रकाशन, जयपुर ।

४. प्रेमपीयूषम्, प्रो. राधावल्लभत्रिपाठी, संस्कृतपरिषद्, सागर विश्वविद्यालय, सागर, १९७१।

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

मौखिकी परीक्षा(Viva-Voce)

द्वितीयं सत्रम्

Semester : II

पूर्णाङ्काः (Maximum Marks : 50)

Credits : 2

- मौखिकी परीक्षा (Viva-Voce) : एम. ए . संस्कृत- द्वितीयसत्रस्य पाठ्यक्रमसमाप्तेः अनन्तरं प्रथमद्वितीयसत्रयोः अधीतं पाठ्यक्रमम् आश्रित्य छात्राणां संस्कृतमाध्यमेन मौखिकी परीक्षा आयोजयिष्यते । एतदर्थं 50 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA
(Established by State Legislature Act 9 of 2003)
" B " Grade Accredited by NAAC

SYLLABUS
M.A. IN SANSKRIT
CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

द्वितीयं सत्रम्
Open Elective Course

पत्रम् : गीता

(Credit - 02)

Marks 30

घटकम् १ - गीतापरिचयः ।

घटकम् २ - गीतादर्शनम् ।

घटकम् ३ - श्रीमद्भगवद्गीता - चतुर्थोऽध्यायः ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे चत्वार (4) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकत्रयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

पञ्च संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु त्रयः प्रश्नाः समाधेयाः ।

3x2 = 6

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x8 = 8

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं व्याख्यात्मकं प्रश्नं लेखितुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x8 = 8

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x4 = 8

अनुशासितग्रन्थाः -

१. श्रीमद्भगवद्गीता - गीताप्रैस , गोरखपुर ।

२. श्रीमद्भगवद्गीता , रामानुजभाष्य , गीताप्रैस गोरखपुर ।

३. श्रीमद्भगवद्गीता , साधकसंजीवनी टीका, स्वामी रामसुखदास जी , गीताप्रैस गोरखपुर ।

४. श्रीमद्भगवद्गीता , शांकरभाष्यम् , गीताप्रैस , गोरखपुर ।

Chaudhary Devi Lal University
Sirsa (Haryana)

Established by State Legislature Act 9 of 2003)

“ B ” Grade Accredited by NAAC

DEPARTMENT OF SANSKRIT

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

SEMESTER : III & IV

एम . ए . संस्कृतम् (द्वितीयं वर्षम्) तृतीयचतुर्थसत्रात्मकम्
चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण

Duration : Two Years

Eligibility : Graduation

2017 Onwards

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

Total credits required : 100 -112 (One credit = 1 Hour)

Minimum attendance required : 75%

Open Elective : Minimum credit required : 10 – 12 (students of this dept. Will opt. for open elective from other department .

The continuous evaluation for theory and practical course shall be as under :

Component	Weightage (4 Credits)	Weightage (3 Credits)	Weightage (2 Credits)	Evaluation
Mid – trem Exam	20	15	10	Internal
Assignment	05	05	05	Internal
Class Attendance	05	05	05	Internal
End – trem Exam	70	50	30	External
Total	100	75	50	

**Mid Trem Examination : From First II units : October 1 – 10 for odd Semester and
March 1 – 10 for even Semester**

The students must obtain at least 40 % marks in external examination .

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT (Final)

Semesters : III & IV

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

एम . ए . संस्कृतम् (द्वितीयं वर्षम्) तृतीयचतुर्थसत्रात्मकम्

चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण

योजना , पाठ्यक्रमः , पाठचर्या च

SCHEME SYLLABUS AND COURSES OF READING

- एम.ए. संस्कृत-कक्ष्यायाः द्वितीयवर्षीयपाठ्यक्रमः सत्रद्वये (तृतीयसत्रे चतुर्थसत्रे च) विभक्तः वर्तते । तत्र प्रत्येकं सत्रे चत्वारः वर्गाः (वर्गः (क) साहित्यम् , (ख) व्याकरणम् , (ग) दर्शनम् , (घ) वेदः) सन्ति । येषु विद्यार्थी / परीक्षार्थी सत्रद्वयार्थं कमपि एकं वर्गं स्वीकर्तुं शक्नोति । प्रतिसत्रं प्रत्येकं वर्गे अध्ययनार्थं त्रीणि पत्राणि निर्धारितानि सन्ति । एतदतिरिक्तं सर्वेषां चतुर्णां वर्गाणां छात्राणां कृते प्रतिसत्रं (तृतीयसत्रे चतुर्थसत्रे च) त्रीणि अनिवार्यपत्राणि निर्धारितानि वर्तन्ते । इत्थं तृतीयसत्रे चतुर्थसत्रे च प्रत्येकं वर्गे षट् (3+3 = 6) पत्राणि निर्धारितानि सन्ति ।
- **मौखिकी परीक्षा (Viva-Voce) :** एम. ए . संस्कृत- चतुर्थसत्रस्य पाठ्यक्रमसमाप्तेः अनन्तरं तृतीयचतुर्थसत्रयोः वैकल्पिकवर्गानुसारेण अधीतं पाठ्यक्रमम् आश्रित्य छात्राणां संस्कृतमाध्यमेन मौखिकी परीक्षा आयोजयिष्यते । एतदर्थं 50 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।

- प्रत्येकं लिखितपत्राय सप्ततिः (70)अङ्काः विद्यन्ते । एतदतिरिक्तं प्रतिपत्रं त्रिंशत् (30)अङ्काः आन्तरिकमूल्याङ्कनाय अधोनिर्दिष्टरूपेण निर्धारिताः -
  - (i) प्रतिपत्रम् एका परीक्षा संगोष्ठी वा : 20 अङ्काः
  - (ii) एका कक्ष्यापरीक्षा : 05 अङ्काः
  - (iii) कक्ष्यायाम् उपस्थितिः : 05 अङ्काः
- लिखितपरीक्षायाः माध्यमः : संस्कृतमाध्यमः (पाठ्यक्रमे निर्दिष्टघटकानाम्)
  - : संस्कृत / हिन्दी / आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन (पाठ्यक्रमे अनिर्दिष्टघटकानाम्)
- परीक्षासमयः : लिखितपत्राणां परीक्षासमयः प्रतिपत्रं 3 होराः भविष्यति ।
- Open Elective : तृतीयसत्रे चयनाधारितश्रेयोदानपद्धत्यानुसारेण संस्कृतेतरछात्रेभ्यः एकं वैकल्पिकं पत्रं वर्तते । एतदर्थं लिखितपरीक्षार्थं सप्ततिः (70) अङ्काः आन्तरिकमूल्याङ्कनाय निर्धारिताः सन्ति । एतदतिरिक्तं प्रतिपत्रं त्रिंशत् (30) अङ्काः आन्तरिकमूल्याङ्कनाय अधोनिर्दिष्टरूपेण निर्धारिताः -
  - (i) प्रतिपत्रम् एका परीक्षा संगोष्ठी वा : 20 अङ्काः
  - (ii) एका कक्ष्यापरीक्षा : 05 अङ्काः
  - (iii) कक्ष्यायाम् उपस्थितिः : 05 अङ्काः
- लिखितपरीक्षायाः माध्यमः : हिन्दी / आङ्ग्ल/संस्कृतभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन
- परीक्षासमयः : लिखितपत्राणां परीक्षासमयः प्रतिपत्रं 3 होराः भविष्यति ।

तृतीयं सत्रम्
अनिवार्यपाठ्यक्रमः

s.no	core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	त्रयोदशं पत्रम्	पालिभाषा प्राकृतभाषा च	4	70	30	100
2	चतुर्दशं पत्रम्	निबन्धानुवादरचना	4	70	30	100
3	पञ्चदशं पत्रम्	नीतिसाहित्यम्	4	70	30	100

वैकल्पिकपाठ्यक्रमः

क. प्रथमः वर्गः- साहित्यम्

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	षोडशं पत्रम्	पद्यसाहित्यं गद्यसाहित्यं च	4	70	30	100
2	सप्तदशं पत्रम्	नाट्यसाहित्यं नाट्यशास्त्रञ्च	4	70	30	100
3	अष्टादशं पत्रम्	काव्यशास्त्रम्	4	70	30	100

ख. द्वितीयः वर्गः - व्याकरणम्

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	षोडशं पत्रम्	व्याकरणशास्त्रपरम्परा व्याकरणदर्शनञ्च	4	70	30	100
2	सप्तदशं पत्रम्	सिद्धान्तकौमुदी -१	4	70	30	100
3	अष्टादशं पत्रम्	सिद्धान्तकौमुदी -२	4	70	30	100

ग. तृतीयः वर्गः - दर्शनम्

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	षोडशं पत्रम्	सांख्यदर्शनं योगदर्शनं च	4	70	30	100
2	सप्तदशं पत्रम्	न्यायदर्शनं वैशेषिकदर्शनञ्च	4	70	30	100
3	अष्टादशं पत्रम्	वेदान्तदर्शनं मीमांसादर्शनञ्च	4	70	30	100

घ. चतुर्थः वर्गः - वेदः

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	षोडशं पत्रम्	ऋक्संहिता यजुः संहिता च	4	70	30	100
2	सप्तदशं पत्रम्	ब्राह्मणसाहित्यम्	4	70	30	100
3	अष्टादशं पत्रम्	कल्पसाहित्यम् ऋक्प्रातिशाख्यं छन्दांसि च	4	70	30	100

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

तृतीयं सत्रम्

Open Elective Course

Semester : III

s.no.	Open Elective	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	द्वितीयं पत्रम्	धर्मदर्शनं संस्कृतिश्च	4	70	30	100

चतुर्थं सत्रम्

अनिवार्यपाठ्यक्रमः

s.no	core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	एकोनविंशं पत्रम्	रामायणं महाभारतं पुराणानि अर्थशास्त्रं च	4	70	30	100
2	विंशं पत्रम्	भारतीयपुरालिपिशास्त्रम् अभिलेखाश्च	4	70	30	100
3	एकविंशं पत्रम्	सर्वदर्शनसङ्ग्रहः	4	70	30	100

वैकल्पिकपाठ्यक्रमः

क. प्रथमः वर्गः- साहित्यम्

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	द्वाविंशं पत्रम्	पद्यसाहित्यं गद्यसाहित्यं च	4	70	30	100
2	त्रयोविंशं पत्रम्	नाट्यसाहित्यं नाट्यशास्त्रञ्च	4	70	30	100
3	चतुर्विंशं पत्रम्	काव्यशास्त्रम्	4	70	30	100

ख. द्वितीयः वर्गः - व्याकरणम्

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	द्वाविंशं पत्रम्	व्याकरणशास्त्रपरम्परा व्याकरणदर्शनञ्च	4	70	30	100
2	त्रयोविंशं पत्रम्	सिद्धान्तकौमुदी -१	4	70	30	100
3	चतुर्विंशं पत्रम्	सिद्धान्तकौमुदी -२	4	70	30	100

ग. तृतीयः वर्गः - दर्शनम्

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	द्वाविंशं पत्रम्	सांख्यदर्शनं योगदर्शनं च	4	70	30	100
2	त्रयोविंशं पत्रम्	न्यायदर्शनं वैशेषिकदर्शनञ्च	4	70	30	100
3	चतुर्विंशं पत्रम्	वेदान्तदर्शनं मीमांसादर्शनञ्च	4	70	30	100

घ. चतुर्थः वर्गः - वेदः

s.no	e.core	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	द्वाविंशं पत्रम्	सामसंहिता अथर्वसंहिता च	4	70	30	100
2	त्रयोविंशं पत्रम्	आरण्यकोपनिषत्साहित्यम्	4	70	30	100
3	चतुर्विंशं पत्रम्	वेदव्याख्यापद्धतयः वेदभाष्यकाराः वैदिकव्याकरणञ्च	4	70	30	100

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

मौखिकी परीक्षा(Viva-Voce)

चतुर्थ सत्रम्

Semester : IV

s.no.	Paper name	credits	theory	Internal	Total Marks
1	मौखिकी परीक्षा (Viva-Voce)	2	50	-	50

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA

SYLLABUS
M.A. IN SANSKRIT
CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

तृतीयं सत्रम्

अनिवार्यवर्गः

त्रयोदशं पत्रम् : पालिभाषा प्राकृतभाषा च

घटकम् १. -पालिप्रवेशिका -व्याकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

क. वर्णपरिचयः, सन्धिः, कृत-तद्धित-स्त्रीप्रत्ययाः समासः, कारकम् ।

ख. शब्दरूपाणि - बुद्ध, मुनि, अग्नि, भिक्षु, राया, अत्ता, अप्पा, पिता, कन्या, इत्थी, माता ।

ग. धातुरूपाणि - भू, गम, पठ, ठा, दिस्स, कर, दा, पुच्छ, कथ, सक्ख

(लट्-लोट्-लृट्-लङ्-विधिलिङ् लकारेषु)।

घटकम् २. -पालिप्रवेशिका- साहित्यसंकलनम् ।

घटकम् ३. - प्राकृतप्रवेशिका-व्याकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

क. वर्णपरिचयः, सन्धिः, कृत-तद्धित-स्त्रीप्रत्ययाः समासः, कारकम् ।

ख. शब्दरूपाणि- वच्छ, देव, गिरि, मुणी, तरु, गुरु, पिऊ (पियर), राय, माला, लता, बुद्धि

धेणु, सक्ख, युष्मद्, अस्मद्, अप्पा (आत्मन) ।

ग. धातुरूपाणि - ही (भू), पच, अस्, कृ (कर), हस, दिस्स, भण, गम (गच्छ), पुच्छ,

कथ, ठा, दह । (लट्-लोट्-लृट्-लङ्-विधिलिङ् लकारेषु)।

घटकम् ४. -प्राकृतप्रवेशिका- साहित्यसंकलनम् ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

1. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
2. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।
3. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) शब्दरूपद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टशब्देभ्यः शब्दचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2 = 4

(ख) धातुरूपद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टधातुभ्यः धातुचतुष्टयं प्रदास्यते ।

(निर्दिष्टलकारेषु एकः लकारः)

2x2 = 4

(ग) सन्धिद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x1 = 2

(घ) तद्धितप्रत्ययद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x1 = 2

(ङ) समासद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x1/2 = 1

(च) कृत्प्रत्ययद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1/2 = 1$

(छ) स्त्रीप्रत्ययद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1/2 = 1$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) गद्यांशद्वयस्य संस्कृतेन अनुवादार्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशचतुष्टयं प्रदास्यते ।

$$5 \times 2 = 10$$

(ख) एकस्य पद्यांशस्य संस्कृतेन अनुवादार्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पद्यांशद्वयं प्रदास्यते $5 \times 1 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) शब्दरूपद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टशब्देभ्यः शब्दचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2 = 4$

(ख) धातुरूपद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टधातुभ्यः धातुचतुष्टयं प्रदास्यते ।

(निर्दिष्टलकारेषु एकः लकारः) $2 \times 2 = 4$

(ग) सन्धिद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1 = 2$

(घ) तद्धितप्रत्ययद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1 = 2$

(ङ) समासद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1/2 = 1$

(च) कृत्प्रत्ययद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1/2 = 1$

(छ) स्त्रीप्रत्ययद्वयं समाधातुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः पदचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 1/2 = 1$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) गद्यांशद्वयस्य संस्कृतेन अनुवादार्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशचतुष्टयं प्रदास्यते ।

$$2 \times 5 = 10$$

(ख) एकस्य पद्यांशस्य संस्कृतेन अनुवादार्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पद्यांशद्वयं प्रदास्यते ।

$$5 \times 1 = 5$$

अनुशासितग्रन्थाः -

१. पालिसंग्रह , डा.पी.वी.बापट, साहित्य अकादमी ,नई दिल्ली ।
२. पालिमहाव्याकरण , भिक्षु जगदीश कश्यप ,मोटिलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
३. कच्चायनव्याकरण , एस.एन.तिवारी, ताराबुक एजेन्सी, कमच्छा , वाराणसी।
४. बालावतार , (पालिव्याकरण)द्वारिकादास शास्त्री, वाराणसी, दिल्ली ।
५. पालिसाहित्य का इतिहास , भरतसिंह उपाध्याय , हिन्दीसाहित्य सम्मेलन , प्रयाग ।
६. पालिसाहित्य का इतिहास , कोमलचन्द्र जैन , वाराणसी ।
७. पालिसाहित्य का इतिहास , पं. राहूल सांकृत्यायन ।
८. पालिप्पदीपिका , वीरेन्द्रकुमार , वागाम्भृणी, पिंजौर ।
९. हिस्ट्री ऑफ़ पालि लिटरेचर (वाल्थूम -२) , एम. विण्टरनिट्स ।
१०. प्राकृतप्रवेशिका , भाग -१ , आल्फ्रेड सी. वूलनर (बनारसीदास जैन कृत हिन्दी अनुवाद) ।
११. अभिनव प्राकृतव्याकरण, नेमिचन्द्र शास्त्री , वाराणसी , १९६३ ।
१२. प्राकृतप्रकाश , वररुचि , सम्पा. कोवेल, कलकता , १९३२ ।
१३. प्राकृत साहित्य का इतिहास , जगदीशचन्द्र जैन , वाराणसी ।
१४. प्राकृत साहित्य और उसका आलोचनात्मक इतिहास , नेमिचन्द्रशास्त्री ।
१५. प्राकृत ग्रामर , पी. एल. वैद्य , पूना , १९५८ ।
१६. प्राकृत व्याकरण , हेमचन्द्र- कृत सिद्धहेमशब्दानुशासन के आठवें अध्याय का हिन्दी अनुवाद ,
प्रो. डॉ. के. वा. आप्टे , (चौखम्बा संस्कृत भारती ,८)।

चतुर्दशं पत्रम् : निबन्धानुवादरचना

घटकम् १. - अपठितगद्यानुवादः

घटकम् २. - अपठितपद्यानुवादः

घटकम् ३. - निबन्धरचना (वेद-व्याकरण-साहित्य-संस्कृतिविषयकाः निबन्धाः केवलम्)
(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - शब्दरूपाणि धातुरूपाणि च (प्रौढरचनानुवादकौमुद्या अनुसारम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -
त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये
प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीय-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा
अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन
समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) अपठितगद्यांशद्वयस्य संस्कृतभाषायां अनुवादार्थं गद्यांशचतुष्टयं हिन्दीभाषायां प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकस्य अपठितगद्यांशस्य हिन्दीभाषायां अनुवादार्थं गद्यांशद्वयं संस्कृतभाषायां प्रदास्यते।

1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

अपठितपद्यांशत्रयं हिन्दीभाषायाम् अनुवादार्थं पञ्च पद्यानि संस्कृतभाषायां प्रदास्यन्ते।

3x5 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः पञ्चविषयाः प्रदास्यन्ते

1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) पञ्चशब्दरूपाणि लेखितुं यथानिर्दिष्टपदेभ्यः दशशब्दाः प्रदास्यन्ते ।

5x1 =5

(ख) दशधातुरूपाणि लेखितुं यथानिर्दिष्टधातुभ्यः पञ्चदशधातवः प्रदास्यन्ते ।

10x1 =10

अनुशासितग्रन्थाः

१. संस्कृतशिक्षण सरणी , आचार्य राम शास्त्री , परिमल पब्लिकेशन , दिल्ली ।

२. प्रौढरचनानुवादकौमुदी ,डा. कपिलदेव द्विवेदी , विश्वविद्यालय प्रकाशन ,वाराणसी ।

३. रचनानुवादकौमुदी, डा. कपिलदेव द्विवेदी , विश्वविद्यालय प्रकाशन ,वाराणसी ।

४. प्रौढनिबन्धसौरभम् , पं. विश्वनाथ मिश्र , हंसा प्रकाशन ,जयपुर ।

५. निबन्धशतकम् , ,डा. कपिलदेव द्विवेदी , विश्वविद्यालय प्रकाशन ,वाराणसी ।

६. संस्कृतव्यवहार -वाक्यावलिः डा. अमिता आर्या ।

७. प्रथमा दीक्षा, राष्ट्रीय- संस्कृत- संस्थानम् , दिल्ली ।

८. द्वितीया दीक्षा, राष्ट्रीय- संस्कृत- संस्थानम् , दिल्ली ।

पञ्चदशं पत्रम्: नीतिसाहित्यम्

घटकम् १.-नीतिशतकम् -भर्तृहरिः (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २.-विदुरनीतिः(१-२ अध्यायौ) ।

घटकम् ३.-श्रीमद्भगवद्गीता अध्यायः - २ (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४.-श्रीमद्भगवद्गीता अध्यायः - १५,१८ ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

श्लोकत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चश्लोकाः प्रदास्यन्ते । $3 \times 5 = 15$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

श्लोकत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चश्लोकाः प्रदास्यन्ते । $3 \times 5 = 15$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यन्ते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. नीतिशतकम् , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
२. नीतिशतकम् , बिन्दू कुमारी ।
३. विदुरनीति , गीताप्रेस गोरखपुर ।
४. विदुरनीति , गुञ्जेश्वर चौधरी , चौखम्बा सुरभारती प्रतिष्ठानम् ।
५. श्रीमद्भगवद्गीता , गीताप्रेस गोरखपुर ।
६. श्रीमद्भगवद्गीता , रामानुजभाष्य , गीताप्रेस गोरखपुर ।
७. श्रीमद्भगवद्गीता , साधकसंजीवनी टीका , स्वामी रामसुखदास जी , गीताप्रेस गोरखपुर ।
८. श्रीमद्भगवद्गीता , शांकरभाष्यम् , गीताप्रेस , गोरखपुर ।

तृतीयं सत्रम् (वैकल्पिकवर्गः)

क. प्रथमः वर्गः- साहित्यम्

षोडशं पत्रम् :पद्यसाहित्यं गद्यसाहित्यञ्च

घटकम् १. - रघुवंशम् (प्रथमः सर्गः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - रघुवंशम् (चतुर्दश सर्गः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. - कादम्बरी (कथामुखम्)

घटकम् ४. - कादम्बरी (महाश्वेतावृत्तान्तः)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः। अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) गद्यांशद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एक आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) गद्यांशद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. रघुवंशम्, डा. कृष्णामणि त्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी ।

२. रघुवंशम्, पं. ज्वालाप्रसादमिश्र, श्रीवेङ्कटेश्वर प्रैस, बंबई ।

३. रघुवंशम्, मल्लीनाथसंजीविनीसमेतम्, काशीनाथ पाण्डुरङ्ग परब, निर्णयसागर प्रैस, मुम्बई ।

४. कादम्बरी, आचार्य शेषराज शर्मा रेग्मी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी ।

५. कादम्बरी(कथामुखम्) - पं. तारिणीश झा, रामनारायणलाल वेणीमाधव ।

६. कादम्बरी (कथामुखम्) डा. समीर, चौखम्बा प्रकाशनम्, वाराणसी ।

७. कादम्बरी, भट्ट मथुरानाथ शास्त्री, निर्णय सागर प्रैस, बम्बई ।

८. कादम्बरी ,(कथामुखम्) रतिनाथ शास्त्री , मोतिलाल बनारसीदास ।

सप्तदशं पत्रम् : नाट्यसाहित्यं नाट्यशास्त्रञ्च

घटकम् १. - मृच्छकटिकम् (१-५ अङ्कपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - मृच्छकटिकम् (६-१० अङ्कपर्यन्तम्)

घटकम् ३. - रत्नावली (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - नाट्यशास्त्रम् (१-२ अध्यायौ)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2= 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) प्रश्नत्रयं समाधातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. मृच्छकटिकम्, डा. श्रीनिवासशास्त्री, साहित्यभण्डार, मेरठ ।
२. मृच्छकटिकम्, विश्वनाथ शर्मा, हंसा प्रकाशन, जयपुर ।
३. मृच्छकटिकम् (पृथ्वीधर कृता टीका), निर्णय सागर प्रैस, बम्बई ।
४. रत्नावली, पं. परमेश्वरदीन पाण्डेय, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी ।
५. भरतनाट्यशास्त्रम्, डा. सत्यप्रकाश शर्मा, चौखम्बा प्रकाशनम्, वाराणसी ।
६. भरतनाट्यशास्त्रम्, डा. पारसनाथ द्विवेदी, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा ।
७. भरतनाट्यशास्त्रम्, डा. ब्रजमोहन चतुर्वेदी, आर्य बुक डिपो, नई दिल्ली ।
८. नाट्यशास्त्रम्, व्याख्याकार : भोलानाथ व्यास ।

अष्टादश पत्रम् : काव्यशास्त्रम्

घटकम् १. - काव्यप्रकाशः (१-३ उल्लासपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - काव्यप्रकाशः (४-रसध्वनिः, ५-गुणीभूतव्यङ्ग्यभेदाः, ६, ७-रसदोषाः)

घटकम् ३.- काव्यप्रकाशः (८, ९, १०-उपमा, उत्प्रेक्षा, अपहृतिः, अर्थान्तरन्यासः, रूपकम्, समासोक्तिः, विशेषोक्तिः, निदर्शना, विभावना, दृष्टान्तः, सङ्करः, संसृष्टिः -अलङ्काराणां लक्षणानि उदाहरणानि च) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - ध्वन्यालोकः(प्रथमोद्योतः)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

अलङ्कारत्रयं सोदाहरणं परिभाषितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चालङ्काराः प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. काव्यप्रकाशः , रामसागर त्रिपाठी, मोतीलाल बनारसीदास , ।
२. काव्यप्रकाशः , आचार्य विश्वेश्वर , चौखम्बा प्रकाशनम् , वाराणसी ।
३. काव्यप्रकाशः, श्रीनिवासशास्त्री, साहित्यभण्डार मेरठ ।
४. काव्यप्रकाशः, श्रीनिवास शर्मा , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
५. ध्वन्यालोकः , आचार्य विश्वेश्वर , चौखम्बा प्रकाशनम् , वाराणसी ।
६. ध्वन्यालोकः , लोकमणि दाहाल , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
- ७ ध्वन्यालोकः, कृष्णकुमार, साहित्यभण्डार , मेरठ ।
८. ध्वन्यालोकः , कृष्णचन्द्र द्विवेदी , हंसा प्रकाशन , जयपुर ।

ख. द्वितीयः वर्गः - व्याकरणम्

षोडशं पत्रम् : व्याकरणशास्त्रपरम्परा व्याकरणदर्शनञ्च

घटकम् १. - शाकटायनः , आपिशलिः , काशकृत्स्नः, व्याडिः , पाणिनिः कात्यायनः , पतञ्जलिः,
भर्तृहरिः , कैयटः, कौण्डभट्टः, नागेशभट्टः।

घटकम् २. - अष्टाध्यायी - प्रथमःपादः(परिभाषासूत्राणि)काशिकानुसारं सूत्राणां व्याख्या।
(संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् ३. -महाभाष्यम् (पस्पशाह्निकम्)(संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् ४. -पाणिनीयशिक्षा ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) द्वितीय-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।
३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) एकस्य वैयाकरणस्य विशदपरिचयार्थं यथानिर्दिष्टवैयाकरणेभ्यः वैयाकरणद्वयं प्रदास्यते ।

1x10 = 10

(ख) एकस्य वैयाकरणस्य सामान्यपरिचयार्थं यथानिर्दिष्टवैयाकरणेभ्यः वैयाकरणद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) वार्तिकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् वार्तिकचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. संस्कृत व्याकरणशास्त्र का इतिहास , (भाग १-३) , युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट , रेवली सोनीपत ।

२. संस्कृतव्याकरणदर्शन , रामसुरेश त्रिपाठी , राजकमल प्रकाशन , दिल्ली।

३. व्याकरणशास्त्रेतिहासः , वी. त्रिपाठी ।

४. पाणिनीय व्याकरण का अनुशीलन , रामशंकर भट्टाचार्य , इण्डोलोजिकल हाऊस , वाराणसी ।

५. अष्टाध्यायी(भाष्य) प्रथमावृत्ति (प्रथम भाग) , पं. ब्रह्मदत्त जिज्ञासु , रामलाल कपूर ट्रस्ट, रेवली सोनीपत ।
६. अष्टाध्यायी- काशिकावृत्ति: (प्रथमाध्यायः) ,वेदपाल विद्याभास्कर , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
७. व्याकरणमहाभाष्यम् (भाग-१) , वेदव्रत , हरियाणा साहित्य संस्थान , गुरुकुल झज्जर ,१९२२ ।
८. महाभाष्यम् (प्रथमो भागः) , युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट ,रेवली , सोनीपत ।
९. व्याकरणमहाभाष्यम् , मथुरानाथमिश्रः , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी ।
१०. पाणिनीयशिक्षा , श्रीनारायण मिश्र , गोकुलदास संस्कृत ग्रन्थमाला ।
११. पाणिनीयशिक्षा , गोस्वामी प्रह्लादगिरि वेदान्तकेशरी , चौखम्बा , वाराणसी ।

सप्तदशं पत्रम् : सिद्धान्तकौमुदी -१

घटकम् १. - संज्ञा-परिभाषाप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -सन्धिप्रकरणम्

घटकम् ३. -अजन्तप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

१. अजन्तपुल्लिङ्गप्रकरणम्
२. अजन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्
३. अजन्तनंपुसकलिङ्गप्रकरणम्

घटकम् ४. -हलन्तप्रकरणम्

१. अजन्तपुल्लिङ्गप्रकरणम्
२. अजन्तस्त्रीलिङ्गप्रकरणम्
३. अजन्तनंपुसकलिङ्गप्रकरणम्

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 =10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते ।

3x5 =15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य रूपसिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 =10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य रूपसिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 =10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य रूपसिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता , भट्टोजिदीक्षितः,
मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
२. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भाग १-२) गोपालदत्त पाण्डेय , चौखम्बा सुरभारती , वाराणसी ।
३. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी काशिकावृत्तिश्च (प्रथमो भागः) , विद्वान् बि. एल्. गणपतिभट्टः ,
विद्वान् बि. कृष्णराजभट्टः , श्रीशंकर अद्वैतशोधकेन्द्रम् , शृंगेरी ।
४. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -१ , व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।

अष्टादशं पत्रम् : सिद्धान्तकौमुदी -२

घटकम् १. -पूर्वकृदन्तप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -उत्तरकृदन्तप्रकरणम् (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. -तद्धितप्रकरणम् - अपत्याधिकारतः छयद्विधिपर्यन्तम् ।

घटकम् ४. -तद्धितप्रकरणम् -आर्हीयप्रकरणतः स्वार्थिकपर्यन्तम् ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । 4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x2.5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । 4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x2.5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । 4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x2.5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । 4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x2.5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (उत्तरार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता , भट्टोजिदीक्षितः,
मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
२. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भाग १-२) गोपालदत्त पाण्डेय , चौखम्बा सुरभारती , वाराणसी ।
३. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी काशिकावृत्तिश्च (प्रथमो भागः) , विद्वान् वि. एल्. गणपतिभट्टः ,
विद्वान् वि. कृष्णराजभट्टः , श्रीशंकर अद्वैतशोधकेन्द्रम् , शृंगेरी ।
४. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -४ , व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।

ग. तृतीयः वर्गः - दर्शनम्

षोडशं पत्रम् : सांख्यदर्शनं योगदर्शनञ्च

- घटकम् १. - योगसूत्रं व्यासभाष्यसहितं समाधिपादः । (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् २. - योगसूत्रं व्यासभाष्यसहितं साधनपादः ।
- घटकम् ३. - सांख्यसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः १-४१ सूत्राणि) (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् ४. - सांख्यसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः ४२-८२ सूत्राणि)

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यन्ते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यन्ते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यन्ते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यन्ते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. पातञ्जलयोगदर्शनम्, सुरेशचन्द्र श्रीवास्तव, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्, वाराणसी, १९९३।

२. पातञ्जलयोगदर्शनम्, स्वामी हरिहरानन्द 'आरण्यक', मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली।

३. पातञ्जलयोगदर्शनम्, ब्रह्मलीन मुनि, चौखम्बा, वाराणसी ।
४. योगदर्शनम्, डा. सत्यपति जी परिव्राजक, दर्शन योग महाविद्यालय, रोजड, गुजरात ।
५. योगसूत्रम्, रमाशङ्कर त्रिपाठी, कृष्णदास अकादमी, १९८५ ।
६. सांख्यसूत्रम्, रामशंकर भट्टाचार्य, भारतीय विद्या प्रकाशन, दिल्ली ।

सप्तदशं पत्रम् : न्यायदर्शनं वैशेषिकदर्शनञ्च

घटकम् १. - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (प्रत्यक्षखण्डः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - न्यायसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः प्रथमाह्निकः)

घटकम् ३. - प्रशस्तपादभाष्यम् (प्रारम्भतः शब्दनिरूपणं यावत्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - प्रशस्तपादभाष्यम् (बुद्धिनिरूपणतः संस्कारनिरूपणं यावत्)

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं, शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यन्ते । 2x5 =10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

अनुशंसितग्रन्थाः

१. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली ,कृष्णवल्लभाचार्य , चौखम्बा संस्कृत संस्थानम् , वाराणसी ।
२. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली ,गजाननशास्त्री मुसलगाँवकरः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम् , वाराणसी
३. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, (प्रत्यक्षखण्डः) धर्मेन्द्रनाथ शास्त्री , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली
४. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली , दयाशंकरशास्त्री, सुरभारती प्रकाशनम् , कानपुर ।
५. न्यायदर्शनम् , सच्चिदानन्दमिश्र , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
६. न्यायदर्शनम् , अनन्तलाल ठक्कर ,विद्यापीठ प्रकाशन , दरभंगा , बिहार ।
७. प्रशस्तपादभाष्यम् ,न्यायकन्दलीसहितम् , दुर्गाधर झा , सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालय,वाराणसी
८. प्रशस्तपादभाष्यम् ,श्रीनिवास शास्त्री , साहित्यभण्डार ,मेरठ ।

अष्टादशं पत्रम् : वेदान्तदर्शनं मीमांसादर्शनञ्च

घटकम् १. -ब्रह्मसूत्रम्, चतुः सूत्री, शाङ्करभाष्य-भामतीसहिता (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -वेदान्तपरिभाषा (प्रत्यक्षपरिच्छेदः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३.-जैमिनीयसूत्रम्,शाबरभाष्यसहितम् (प्रथमोऽध्यायः प्रथमः पादः, तर्कपादः १-१० सूत्राणि)

घटकम् ४.-जैमिनीयसूत्रम्,शाबरभाष्यसहितम्(प्रथमोऽध्यायः प्रथमः पादः, तर्कपादः ११- ३२सूत्राणि)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्गलभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x10 =10

- (ख) एकं सूत्रं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रद्वयं प्रदास्यते । 1x5 =5
३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -
 एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15
४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -
 सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते । 3x5 =15
५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -
 सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते । 3x5 =15

अनुशासितग्रन्थाः

१. ब्रह्मसूत्रम्, चतुः सूत्री, शांकरभाष्यसहितम्, कामेश्वरनाथमिश्रः ।
२. ब्रह्मसूत्रशांकरभाष्यम्, भामतीसहिता, स्वामी योगीन्द्रानन्द, षड्दर्शन प्रकाशन, वाराणसी ।
३. ब्रह्मसूत्रशांकरभाष्यम्, स्वामी सत्यानन्द सररस्वती, सत्यानन्दीदीपिकासहितम्, गोविन्दमठ, वाराणसी, १९७८ ।
- ४ वेदान्तपरिभाषा, रामकृष्णाध्वरी, राष्ट्रीय संस्कृत संस्थानम्, नव देहली ।
५. वेदान्तपरिभाषा, विश्वनाथ धिताल, श्रीदक्षिणामूर्तिमठ, वाराणसी ।
६. वेदान्तपरिभाषा, जीवानन्द विद्यासागर भट्टाचार्य, सिद्धेश्वर यन्त्रालय, कोलकाता ।
७. मीमांसादर्शन, श्रीरामशर्मा आचार्य, माता भगवती देवी शर्मा, युग निर्माण योजना विस्तार ट्रस्ट गायत्री तपोभूमी, मथुरा, २०१० ।
८. पूर्वमीमांसादर्शनम्, सम्पादक – महादेव शास्त्री, Government Branch Press, Mysore .

घ. चतुर्थः वर्गः - वेदः

षोडशं पत्रम् : ऋक्संहिता यजुः संहिता च

घटकम् १. -ऋक्संहिता- अग्निः(१.१९) , ब्रह्मणस्पतिः(२.२३), मित्र (३.२३), बृहस्पतिः(४.५०) ,

पूषन् (६.५३) संगठनम् (१०.१९१)।

घटकम् २. -ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका - ईश्वरविषयः, वेदोत्पत्तिः , वेदानां नित्यत्वविचारः ,

वेदविषयविचारः, देवताविचारः । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. यजुर्वेदसंहिता (प्रथमोऽध्यायः) उव्वटमहीधरदयानन्दस्य च भाष्यस्य

तुलनात्मकमध्ययनम् ।

घटकम् ४. --यजुर्वेदसंहिता -३४,३६ अध्यायौ दयानन्दभाष्यसहितम् (संस्कृतमाध्यमेन) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) द्वितीय-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

मन्त्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चमन्त्राः प्रदास्यन्ते 3x5 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

मन्त्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चमन्त्राः प्रदास्यन्ते 3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. सायणकृतम् ऋग्वेदभाष्यम् ।
२. ऋग्वेद का सुबोध भाष्य , पं. श्रीपाद दामोदर सातवलेकर , पारडी ।
३. वैदिक व्याख्याविवेचन , डा. राम गोपाल , नैशनल पब्लिशिंग हाऊस , नई दिल्ली ।
४. उव्वटमहीधरकृत शुक्लयजुर्वेदभाष्य , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
५. यजुर्वेदभाष्य , स्वामी दयानन्दसरस्वती , सम्पादक- ब्रह्मदत्त जिज्ञासु , रामलाल कपूर ट्रस्ट ।
६. वेदभाष्यकारों की वेदार्थ प्रक्रियाएँ , डॉ. रामनाथ वेदालङ्कार ।
७. ऋक्सूक्तसंग्रह , कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री , साहित्यभण्डार , मेरठ ।
८. ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका - स्वामी दयानन्द सरस्वती , आर्ष प्रचार ट्रस्ट , दिल्ली ।

सप्तदशं पत्रम् : ब्राह्मणसाहित्यम्

घटकम् -१. ऐतरेयब्राह्मणम् (अध्यायः-३४) । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -२. ऐतरेयब्राह्मणम् (अध्यायः-३५) ।

घटकम् -३. शतपथब्राह्मणम्(काण्डः-१, अध्यायः-८, ब्राह्मणम्- १-२, मनुमत्स्याख्यानम्) ।

घटकम् -४. शतपथब्राह्मणम् , काण्डः - ५ (चरकसौत्रामणी) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चप्रकरणानि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चप्रकरणानि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चप्रकरणानि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

मन्त्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चमन्त्राः प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. ऐतरेयब्राह्मणम् (सायणभाष्यसहितम्) , डा. सुधाकर मालवीय , तारा प्रिंटिंग वर्क्स , वाराणसी ।
२. ऐतरेयालोचनम् , सत्यव्रत सामश्रमी ।
३. ए. वी. कीथ , द ऋग्वैदिक ब्राह्मणाज् ।
४. शतपथब्राह्मण , सम्पादक – गंगाप्रसाद उपाध्याय (भाग १ से ३) ।
५. शतपथब्राह्मण (सायणभाष्यसहितम्) , नाग प्रकाशन , दिल्ली ।
६. शतपथब्राह्मण : एक सांस्कृतिक अध्ययन , उर्मिला देवी शर्मा , मेहरचन्द लछमनदास पब्लिकेशन्स , नई दिल्ली ।
७. Martin Haug , The Aitareya Brahmana of the Rigveda , Bhartiya publishing House , 1976 .

अष्टादशं पत्रम् : कल्पसाहित्यम् ऋक्संप्रातिशाख्यं छन्दांसि च

घटकम् १. -कात्यायनश्रौतसूत्रम्-अध्यायः २, कण्डिका १-४ (दर्शपौर्णमासः) । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -पारस्करगृह्यसूत्रं हरिहर-गदाधर-कर्क-भाष्यानुसारेण (प्रथमः काण्डः) ।

घटकम् ३. - शौनकः ,ऋक्संप्रातिशाख्यम् - प्रथमं पटलम् ।

घटकम् ४. - वैदिकछन्दसां ज्ञानम् - प्रमुखवैदिकछन्दांसि (ऋक्संप्रातिशाख्यानुसारेण) ।

(संस्कृतमाध्यमेन)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते । 3x5 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

त्रयाणां छन्दसां सलक्षणं सोदाहरणं च व्याख्यानाय पञ्चछन्दासि प्रदास्यन्ते 3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. कात्यायनश्रौतसूत्रम् , विद्याधरशर्मा -कृत सरलावृत्ति ,अच्युत ग्रन्थमाला , वाराणसी ।
२. कात्यायनश्रौतसूत्रम् (भाग १-२) ,नित्यानन्द पन्त , गोपालशास्त्री नेने , चौखम्बा संस्कृत सीरिज , वाराणसी ।
३. कात्यायनश्रौतसूत्रम् , कर्कभाष्य , डा. बेवर , चौखम्बा संस्कृत सीरिज , वाराणसी ।
४. पारस्करगृह्यसूत्रम् , खेमराज श्रीकृष्णदास , बाम्बे ।
५. पारस्करगृह्यसूत्र , (हरिहरभाष्यसहित) , डॉ. हरिदत्त शास्त्री , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
६. पारस्करगृह्यसूत्र , (हरिहर-गदाधर-भाष्यसहित) , डॉ. जगदीशचन्द्र , चौखम्बा संस्कृत सीरिज , वाराणसी ।
७. ऋक्संप्रातिशाख्यम् , मङ्गलदेव शास्त्री , चौखम्बा , वाराणसी ।
८. ऋक्संप्रातिशाख्यम् , (उव्वटकृतभाष्यसहितम्) , वीरेन्द्रकुमार वर्मा , चौखम्बासंस्कृतप्रतिष्ठानम् , वाराणसी ।
९. ऋक्संप्रातिशाख्यम् , डॉ. ब्रजबिहारी चौबे , (पटल १-४) , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
१०. ऋग्वेदप्रातिशाख्य : एक परिशीलन , डॉ. वीरेन्द्रकुमार वर्मा , काशी हिन्दू विश्वविद्यालय , वाराणसी ।
११. वैदिकछन्दोमीमांसा , पं. युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट , सोनीपत । १२. छन्दशास्त्रम् , पिंगल , हलायुधभट्टकृत मृतसंजीवनी व्याख्या एवं वृत्तिसहित , चौखम्बा ओरियान्टालिया , वाराणसी ।

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA
(Established by State Legislature Act 9 of 2003)

“ B “ Grade Accredited by NAAC

SYLLABUS
M.A. IN SANSKRIT
CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

तृतीयं सत्रम्

Open Elective Course

पत्रम् : धर्मदर्शनं संस्कृतिश्च

(Credit - 04)

Marks - 70

घटकम् १ - वेदाः - शिवसंकल्पसूक्तम् (यजु. ३४.१-६), संगठनसूक्तम् (१०.१९) ।

घटकम् २ - उपनिषद् - ईशोपनिषद् ।

घटकम् ३ - रामायणम् - दार्शनिकं सांस्कृतिकं धार्मिकम् अध्ययनम् ।

घटकम् ४ - महाभारतम् - दार्शनिकं सांस्कृतिकं धार्मिकम् अध्ययनम् ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकत्रयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

५. चतुर्थः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

अनुशासितग्रन्थाः -

१. ऋग्वेदीय सूक्तसंग्रह , डा.वेदप्रकाश उपाध्याय अनुराग प्रकाशन , इलाहाबाद ।

२. ऋक्सूक्तसंग्रह, कृष्ण कुमार एवं हरिदत्त शास्त्री , साहित्यभण्डार , मेरठ ।

३. एकादशोपनिषद् , सत्यव्रतसिद्धान्तांलकार , विजयकृष्ण लखनपाल , ग्रेटर कैलाश , नई दिल्ली ।

३. महाभारत , Critical Edition , BORI ,Poona ।

४. महाभारत , गीताप्रेस , गोरखपुर ।

५. महाभारत , नीलकण्ठ टीका सहित , Chirtasala Press , Poona ,1929-33

६. रामायणम् , हिन्दी टीका सहित , गीताप्रेस , गोरखपुर ।

७. रामायणम् , लक्ष्मी वेङ्कटेश्वर प्रैस , Bomboy ।

८. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , वाचस्पति गैरोला , चौखम्बा विद्याभवनम् , वाराणसी ।

९. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , उमाशङ्करऋषिः ।

१०. संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास , डा. कपिलदेव द्विवेदी ।

DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA

SYLLABUS
M.A. IN SANSKRIT
CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

चतुर्थ सत्रम्

अनिवार्यवर्गः

एकोनविंशं पत्रम् : रामायणं महाभारतं पुराणानि अर्थशास्त्रञ्च

घटकम् १.-रामायणम् - सामान्यपरिचयः । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २.-महाभारतम् - सामान्यपरिचयः । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३.-पुराणानि - सामान्यपरिचयः ।

घटकम् ४.-अर्थशास्त्रम् - सामान्यपरिचयः ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेया अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं

शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं परिचयात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं परिचयात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं परिचयात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x15 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. कौटिल्य अर्थशास्त्र , वाचस्पति गैरोला , वाराणसी ।

२. कौटिल्य अर्थशास्त्र , संस्कृतटीकासहित , टी.गणपति शास्त्री , त्रिवेन्द्रम् ।

३. महाभारत , Critical Edition , BORI ,Poona ।

४. महाभारत , गीताप्रेस , गोरखपुर ।

५. महाभारत , नीलकण्ठ टीका सहित , Chirtasala Press , Poona ,1929-33

६. रामायणम् , हिन्दी टीका सहित , गीताप्रेस , गोरखपुर ।

७. रामायणम् , लक्ष्मी वेङ्कटेश्वर प्रैस , Bomboy ।

८. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , वाचस्पति गैरोला , चौखम्बा विद्याभवनम् वाराणसी ।
 ९. संस्कृतसाहित्य का इतिहास , उमाशङ्कररुद्रः ।
 १०. संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास, डा. कपिलदेव द्विवेदी ।

विंशं पत्रम् : भारतीयपुरालिपिशास्त्रम् अभिलेखाश्च

घटकम् १. -पुरालिपिशास्त्रम् - (संस्कृतमाध्यमेन)

- भारते लेखनकलायाः प्राचीनता ।
- प्राचीनभारते लिपयः तासाम् उत्पत्तिः विकासश्च ।
- लेखनसामग्री पुस्तकालयः संग्रहालयश्च ।
- लेखनव्यवसायः उत्कीर्णनव्यवसायश्च ।
- प्रसिद्धेषु ग्रन्थेषु प्रयुक्तानि लेखकस्य लक्षणानि ।
- लिप्याभ्यासः - ब्राह्मी-शारदा-ग्रन्थलिपेश्च वर्णमालायाः अभ्यासः।
- लिप्यन्तरीकरणम् -१.देवनागरीतः रोमन् लिप्याम् ।

२.रोमन् लिपितः देवनागर्याम्

घटकम् २. -अभिलेखानां सामान्यपरिचयः- (संस्कृतमाध्यमेन)

- भारते अभिलेखानामध्ययनस्य आवश्यकता महत्त्वञ्च ।
- अभिलेखानामध्ययनस्य इतिहासः।
- अभिलेखानां वर्गीकरणम् ।
- अभिलेखेषु संवत् -विक्रम-शक-गुप्त-हर्षादि ।

घटकम् ३. -अभिलेखाः - १

क. अशोकस्य अभिलेखाः ।

ख. मौर्योत्तरकालीनाभिलेखाः।

घटकम् ४. -२. अभिलेखाः- २

क. गुप्तकालीनाभिलेखाः।

ख. गुप्तोत्तरकालीनाभिलेखाः।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेया अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः विषयद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

(ख) एकस्याः लिप्याः वर्णमालायाः लेखनम् (निर्दिष्टलिपिषु) 1x5 = 5

(ग) देवनागरीतः रोमन् लिप्यां लिप्यन्तरीकरणम् 1x2 = 2

(घ) रोमन् लिपितः देवनागर्यां लिप्यन्तरीकरणम् $1 \times 3 = 3$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

अभिलेखानां परिचयात्मकं एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते ।

$1 \times 15 = 15$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

अभिलेखानां परिचयात्मकं एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टविषयेभ्यः निबन्धद्वयं प्रदास्यते ।

$1 \times 15 = 15$

अनुशासितग्रन्थाः

१. अशोक कालीन धार्मिक अभिलेख ,ओझा गौरीशंकर , भारतीय कला प्रकाशन , दिल्ली ।
२. अशोक के अभिलेख , पाण्डेय राजबली , मुंशीराम मनोहरलाल , दिल्ली ।
३. अशोक और मौर्यसाम्राज्य का पतन ,रोमिला थापर , DR. चौधरी(अनुवादक) ग्रन्थशिल्पी , १९९७
४. गुप्तसाम्राज्य का इतिहास (खण्ड १-२) उपाध्याय वासुदेव , इण्डियन् प्रैस इलाहाबाद १९५७ ।
५. गुप्त अभिलेख , उपाध्याय वासुदेव , बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी , पटना , २०००।
६. भारतीय अभिलेखसंग्रह (प्रारम्भिक गुप्तशासकों के अभिलेख, खण्ड -३) , अनुवादक – गिरिजा शंकरप्रसाद मिश्र , फ्लीट् जे .एफ् . , राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी , जयपुर १९७४ ।
७. गुप्त-वाकाटकयुग , मजूमदार . आर्.सी. एवं अल्लेकर ए. एस्. मोतीलाल बनारसीदास दिल्ली ।
८. भारतीय अभिलेख , राणा, एस. एस. , भारतीयविद्याप्रकाशन , दिल्ली, वाराणसी १९७८ ।
९. अभिलेखमञ्जुषा , सैनी, रणजीत सिंह , न्यू भारतीय बुक कार्पोरेशन दिल्ली २०००।
१०. भारतीय प्राचीन लिपिमाला , ओझा, गौरीशंकर हीराचन्द्र , अजमेर १९१८, मुंशीराम मनोहरलाल ,दिल्ली १९७१ ।
११. भारतीय पुरालिपि , वाल्यूम् -१ , पाण्डेय , राजबली , इलाहाबाद , १९७८ ।

१२. भारतीय पुरालिपि शास्त्र ,व्यूलर जार्ज ,अनुवादक -मङ्गलनाथ सिंह, मोतीलाल बनारसीदास ,
दिल्ली ।

१३. भारतीय पुरालिपि एवं अभिलेख , राय , एस. एन. , शारदा पुस्तक भवन इलाहाबाद ।

१४. भारतीय पुरालिपि विद्या (इण्डियन् इपिग्राफि - डी. सी. सरकार) अनुवादक – वाजपेयी ,
कृष्णदत्त ।

एकविंशं पत्रम् : सर्वदर्शनसङ्ग्रहः

घटकम् १. - सर्वदर्शनसङ्ग्रहः -बौद्धदर्शनम् (आरम्भतः माध्यमिकबौद्धमतपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -सर्वदर्शनसङ्ग्रहः - बौद्धदर्शनम्(योगाचारबौद्धमतात् ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम्)

घटकम् ३. - सर्वदर्शनसङ्ग्रहः- जैनदर्शनम् (आरम्भतः अपरिग्रहव्रतपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - सर्वदर्शनसङ्ग्रहः- जैनदर्शनम् (भावनापञ्चकात् ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम्)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय – तृतीय – चतुर्थ – घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेया अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/आङ्गलभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 15 = 15$

अनुशासितग्रन्थाः

१. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः , वासुदेव शास्त्री , निर्णयसागर प्रैस . मुम्बई , १९२४।

२. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः , उमाशङ्करऋषिः , चौखम्बा विद्याभवनम् , वाराणसी १९६४ ।

३. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः , मदन मोहन अग्रवाल , चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन , दिल्ली

चतुर्थं सत्रम्

क. प्रथमः वर्गः- साहित्यम्

द्वाविंशं पत्रम् : पद्यसाहित्यं गद्यसाहित्यञ्च

घटकम् १. -नैषधीयचरितम् (प्रथमः सर्गः ०१-७५) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -नैषधीयचरितम् (प्रथमः सर्गः ७६-१४५) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. -हर्षचरितम् (पञ्चमोच्छ्वासः) ।

घटकम् ३. -दशकुमारचरितम् (अष्टमोच्छ्वासः) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-द्वितीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्गलभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5= 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) गद्यांशद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) गद्यांशद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् गद्यांशचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. नैषधीयचरितम्, शेष कृष्ण शर्मा 'रेग्मी' ।

२. नैषधीयचरितम्, निर्णयसागर प्रेस, मुम्बई ।

३. नैषधीयचरितम्, मोहनदेव पंत, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली ।

४. नैषधीयचरितम्, सूर्यदेव शास्त्री, चौखम्बा ओरियान्टालिया, वाराणसी ।

५. हर्षचरितम्, बाणभट्ट, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी ।

६. दशकुमारचरितम्, दण्डी, चौखम्बा विद्या भवन, वाराणसी ।

त्रयोविंशं पत्रम् : नाट्यसाहित्यं नाट्यशास्त्रञ्च

घटकम् १. - मुद्राराक्षसम्(१-३ अङ्कपर्यन्तम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - मुद्राराक्षसम्(४-७ अङ्कपर्यन्तम्)

घटकम् ३. - दशरूपकम् (प्रथमःप्रकाशः)(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - दशरूपकम् (तृतीयःप्रकाशः)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. मुद्राराक्षसम्, परमेशमवरदीन पाण्डेय, चौखम्बा प्रकाशन ।
२. मुद्राराक्षसम्, आ. माधव जनार्दन रटाटे, भारतीय विद्या प्रकाशन ।
३. मुद्राराक्षसम्, साहित्यभण्डार, मेरठ ।
४. दशरूपकम्, डॉ. श्रीनिवास शास्त्री, साहित्यभण्डार मेरठ ।
५. दशरूपकम्, सम्पादक - लोकमणि दाहाल, चौखम्बा अमरभारती, वाराणसी ।
६. दशरूपकम्, डॉ. भोलाशंकर व्यास, चौखम्बा प्रकाशन वाराणसी ।

चतुर्विंशं पत्रम् : काव्यशास्त्रम्

घटकम् १.-साहित्यदर्पणः(१-२ परिच्छेदौ) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् २.-साहित्यदर्पणः(३-रसभेदाःस्थायिभावसहितम्,६-रूपक-नाटक-महाकाव्यलक्षणानि) ।

घटकम् ३.-वक्रोक्तिकाव्यम् (प्रथमोन्मेषः) ।

घटकम् ४.-काव्यमीमांसा (१-४ अध्यायाः) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) कारिकाद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् कारिकाचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

अनुशंसितग्रन्थाः

१. साहित्यदर्पणः - विश्वनाथः , व्याख्याकार- निरूपण विद्यालंकार , साहित्यभण्डार , मेरठ ।

२. साहित्यदर्पणः , शालिग्राम शास्त्री , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली , २००४ ।

३. साहित्यदर्पणः , सत्यव्रत सिंह , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी ।

४. वक्रोक्तिकाव्यजीवितम् - आचार्य विश्वेश्वर ।

५. काव्यमीमांसा - केदारनाथ शर्मा ।

ख. द्वितीयः वर्गः - व्याकरणम्

द्वाविंशं पत्रम् : व्याकरणशास्त्रपरम्परा व्याकरणदर्शनञ्च

घटकम् १. - जयादित्यःवामनश्च(काशिकाकारः), जिनेन्द्रबुद्धिः(न्यासकारः) ,
हरदत्तः (पदमञ्जरीकारः), रामचन्द्रः(प्रक्रियाकौमुदीकारः),
भट्टोजिदीक्षितः(सिद्धान्तकौमुदीकारः) ,
वरदराजः(मध्य/लघुसिद्धान्तकौमुदीकारः) ।

घटकम् २. - महाभाष्यम् (द्वितीयाहिकम्) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. -वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम् ,कारिका १-७८)(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. -वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम् ,कारिका ७९-१५६)

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) द्वितीय-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।
३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) एकस्य वैयाकरणस्य विशदपरिचयार्थं यथानिर्दिष्टवैयाकरणेभ्यः वैयाकरणद्वयं प्रदास्यते ।

1x10 = 10

(ख) एकस्य वैयाकरणस्य सामान्यपरिचयार्थं यथानिर्दिष्टवैयाकरणेभ्यः वैयाकरणद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) वार्तिकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् वार्तिकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) वार्तिकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् वार्तिकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) वार्तिकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् वार्तिकचतुष्टयं प्रदास्यते । 2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

अनुशासितग्रन्थाः

१. संस्कृत व्याकरणशास्त्र का इतिहास , (भाग १-३) , युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट , रेवली सोनीपत ।

२. संस्कृतव्याकरणदर्शन , रामसुरेश त्रिपाठी , राजकमल प्रकाशन , दिल्ली।

३. व्याकरणशास्त्रेतिहासः , वी. त्रिपाठी ।

४. पाणिनीय व्याकरण का अनुशीलन , रामशंकर भट्टाचार्य , इण्डोलोजिकल हाऊस , वाराणसी ।
५. व्याकरणमहाभाष्यम् (भाग-१) , वेदव्रत , हरियाणा साहित्य संस्थान , गुरुकुल झज्जर , १९२२ ।
६. महाभाष्यम् (प्रथमो भागः) , युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट , रेवली , सोनीपत ।
७. व्याकरणमहाभाष्यम् (आह्निक १-२) , माधव शास्त्री भाण्डारी , वेदप्रकाश विद्यावाचस्पति , मेहरचन्द लछमनदास पब्लिकेशन्स , दिल्ली ।
८. पातञ्जल महाभाष्य में प्रख्यात सूत्र : एक समीक्षात्मक अध्ययन , भीमसिंह वेदालंकार, निर्मल बुक एजेन्सी , कुरुक्षेत्र , १९८७ ।
९. व्याकरणमहाभाष्यम् (आह्निक १-५) , मथुरानाथमिश्रः , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी ।
१०. वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम्) , रामगोविन्द शुक्ल , काशी संस्कृत ग्रन्थमाला ।
११. वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम्) , वामदेवाचार्य , कृष्णदास अकादमी , वाराणसी ।
१२. वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम्) , शिवशंकर अवस्थी , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी , १९९०।

त्रयोविंशं पत्रम् : सिद्धान्तकौमुदी -१

- घटकम् १. -भ्वादिगणः - भू, एध्, स्पर्ध्, अज्, गुप्, कमु, क्रम्, जि, वृत्, सह्, पा, खन्, श्रु, दृशिर्, यज्, वस्,। (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् २. -अदादिगणः -अद्, हन्, द्विष्, दुह्, आस्, शीङ्, ब्रूज्, इण्, विद्, जागृ, शासु ।
जुहोत्यादिगणः- हु, जिभी, माङ्, डुदाञ्, डुधाञ् ।
- घटकम् ३. - समासप्रकरणम् - अव्ययीभावः तत्पुरुषश्च । (संस्कृतमाध्यमेन)
- घटकम् ४. -समासप्रकरणम् - बहुव्रीहिः द्वन्द्वश्च ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते

।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

4x2.5 = 10

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x2.5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता , भट्टोजिदीक्षितः,
मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
२. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (उत्तरार्धम्) बालमनोरमा-तत्वबोधिनी-सहिता , भट्टोजिदीक्षितः,
मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
३. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भाग १-२) गोपालदत्त पाण्डेय , चौखम्बा सुरभारती , वाराणसी ।
४. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -३ , व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।
५. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -२ , व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।
६. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (समासप्रकरणम्) , आचार्य जगदीश शास्त्री , श्रीमती मधुबाला शर्मा ।

चतुर्विंशं पत्रम् : सिद्धान्तकौमुदी -२

घटकम् १. -दिवादिगणः- दिवु , नृती , क्षिप् , जनि , बुध् , युध् , मन् , विद् , पुष् , असु ।

स्वादिगणः- षुञ् , चिञ् , वृञ् , शक् । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. -तुदादिगणः - तुद् , इषु , कृ , प्रच्छ् , विद्लृ ।

रुधादिगणः - रुधिर् , भिदिर् , भुञ् , ।

तनादिगणः - तनु , डुकृञ् ।

क्रयादिगणः - डुक्रीञ् , ज्ञा ।

चुरादिगणः- चुर् , चिञ् , कथ् ।

घटकम् ३. -अव्ययप्रकरणम् । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. -ण्यन्त-सन्नत-यङन्तप्रकियाः ।

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते ।

$$4 \times 2.5 = 10$$

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

$$2 \times 2.5 = 5$$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यन्ते । $3 \times 5 = 15$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) पदचतुष्टयस्य सिद्ध्यर्थं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् अष्टपदानि प्रदास्यन्ते । $4 \times 2.5 = 10$

(ख) सूत्रद्वयं सोदाहरणं व्याख्यातुं सूत्रचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 2.5 = 5$

अनुशासितग्रन्थाः

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पूर्वार्धम्) बालमनोरमा-तत्त्वबोधिनी-सहिता , भट्टोजिदीक्षितः,
मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
२. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (उत्तरार्धम्) बालमनोरमा-तत्त्वबोधिनी-सहिता , भट्टोजिदीक्षितः,
मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
३. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (भाग १-२) गोपालदत्त पाण्डेय , चौखम्बा सुरभारती , वाराणसी ।
४. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी काशिकावृत्तिश्च (प्रथमो भागः) , विद्वान् बि. एल्. गणपतिभट्टः ,
विद्वान् बि. कृष्णराजभट्टः , श्रीशंकर अद्वैतशोधकेन्द्रम् , शृंगेरी ।
५. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -३ , व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।
६. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग -२ , व्याख्याकार - पं. बालकृष्ण पंचोली ।
७. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी भाग-३ , गिरिधर शर्मा एवं पं. परमेश्वरानन्द शर्मा भास्कर ।

ग. तृतीयः वर्गः - दर्शनम्

द्वाविंशं पत्रम् : सांख्यदर्शनं योगदर्शनञ्च

घटकम् १. - सांख्यसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः ८३-१२३ सूत्राणि) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - सांख्यसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः १२४-१६४ सूत्राणि)

घटकम् ३. - योगसूत्रं व्यासभाष्यसहितं विभूतिपादः । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - योगसूत्रं व्यासभाष्यसहितं कैवल्यपादः ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यते । 2x5 =10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यते । 3x5 =15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क)सूत्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् चत्वारि सूत्राणि प्रदास्यते । 3x5 =15

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । 1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यते । 3x5 =15

अनुशासितग्रन्थाः

१. पातञ्जलयोगदर्शनम् , सुरेशचन्द्र श्रीवास्तव , चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम् , वाराणसी , १९९३।
२. पातञ्जलयोगदर्शनम् , स्वामी हरिहरानन्द ' आरण्यक ' , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली ।
३. पातञ्जलयोगदर्शनम् , ब्रह्मलीन मुनि , चौखम्बा , वाराणसी ।
४. योगदर्शनम् , डा. सत्यपति जी परिव्राजक , दर्शन योग महाविद्यालय, रोजड , गुजरात ।
५. योगसूत्रम् , रमाशङ्कर त्रिपाठी , कृष्णदास अकादमी , १९८५ ।
६. सांख्यसूत्रम् , रामशंकर भट्टाचार्य , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।

त्रयोविंशं पत्रम् : न्यायदर्शनं वैशेषिकदर्शनञ्च

घटकम् १. - न्यायसूत्रम् (प्रथमोऽध्यायः द्वितीयोऽह्निकः) ।

घटकम् २. - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (अनुमानखण्डः) (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् ३. - न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (शब्दखण्डः) ।

घटकम् ४. - प्रशस्तपादभाष्यम् (कर्मपदार्थनिरूपणतः समवायपदार्थनिरूपणं यावत्) ।

(संस्कृतमाध्यमेन) ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य -

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः । अन्ये

प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) द्वितीय-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 =10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यते ।

3x5 =15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते ।

1x15 =15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

अनुशासितग्रन्थाः

१. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली ,कृष्णवल्लभाचार्य , चौखम्बा संस्कृत संस्थानम् , वाराणसी ।
२. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली ,गजाननशास्त्री मुसलगाँवकरः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम् , वाराणसी
३. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली, (प्रत्यक्षखण्डः) धर्मेन्द्रनाथ शास्त्री , मोतीलाल बनारसीदास , दिल्ली
४. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली , दयाशंकरशास्त्री, सुरभारती प्रकाशनम् , कानपुर ।
५. न्यायदर्शनम् , सच्चिदानन्दमिश्र , भारतीय विद्या प्रकाशन , दिल्ली ।
६. न्यायदर्शनम् , अनन्तलाल ठक्कर ,विद्यापीठ प्रकाशन , दरभंगा , बिहार ।
७. प्रशस्तपादभाष्यम् ,न्यायकन्दलीसहितम् , दुर्गाधर झा , सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालय,वाराणसी
८. प्रशस्तपादभाष्यम् ,श्रीनिवास शास्त्री , साहित्यभण्डार ,मेरठ ।

चतुर्विंशं पत्रम् : वेदान्तदर्शनं मीमांसादर्शनञ्च

घटकम् १. - ब्रह्मसूत्रम् , शाङ्करभाष्य-भामतीसहिता (प्रथमोऽध्यायः प्रथमः पादः ५-३१ सूत्राणि)

घटकम् २. - वेदान्तपरिभाषा (अनुमानपरिच्छेदः) (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. - मीमांसापरिभाषा (आरम्भतः शाब्दी भावनापर्यन्तम्)(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - मीमांसापरिभाषा (भावनाशब्दार्थतः ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तम्)

टिप्पणयः -

- (क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।
- (ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।
- (ग) द्वितीय-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।
२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।
३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -
  १. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।
5x2 = 10
  २. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -
    - (क) एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x10 =10
    - (ख) एकं सूत्रं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् सूत्रद्वयं प्रदास्यते । 1x5 =5
  ३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -
एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15
  ४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -
एकं आलोचनात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते । 1x15 =15

अनुशासितग्रन्थाः

१. वेदान्त दर्शन (ब्रह्मसूत्रम्), हरिकृष्णदास गोयन्दका , गीताप्रेस , गोरखपुर ।
२. ब्रह्मसूत्रशांकरभाष्यम् , भामतीसहिता , स्वामी योगीन्द्रानन्द , षड्दर्शन प्रकाशन , वाराणसी ।
३. ब्रह्मसूत्रशांकरभाष्यम् , स्वामी सत्यानन्द सररस्वती , सत्यानन्दीदीपिकासहितम् , गोविन्दमठ , वाराणसी , १९७८ ।
- ४ वेदान्तपरिभाषा ,रामकृष्णाध्वरी , राष्ट्रीय संस्कृत संस्थानम् , नव देहली ।
५. वेदान्तपरिभाषा , विश्वनाथ धिताल , श्रीदक्षिणामूर्तिमठ , वाराणसी ।
६. वेदान्तपरिभाषा , जीवानन्द विद्यासागर भट्टाचार्य , सिद्धेश्वर यन्त्रालय , कोलकाता ।
७. मीमांसापरिभाषा ,नारायण राम आचार्य काव्यतीर्थ , निर्णयसागर प्रेस , मुंबई ।

घ. चतुर्थः वर्गः - वेदः

द्वाविंशं पत्रम् : सामसंहिता अथर्वसंहिता च

घटकम् १. - सामवेदसंहिता, पूर्वार्चिकः, प्रथमः प्रपाठकः, प्रथमार्द्धः (१-६४) ।

घटकम् २. - वैदिकस्वरपरिचयः (सौवरः इत्यानुसारेण) । (संस्कृतमाध्यमेन) ।

घटकम् ३. - अथर्ववेदसंहिता- मेधाजननसूक्तः (१.१) राष्ट्रभिर्वर्धनम् (१,२९) दीर्घायुप्राप्तिः (३.११)

कालः (१९.५३) ।

घटकम् ४. - अथर्ववेदसंहिता - भूमिसूक्तम् (१२.०१.१-६३) , ब्रह्मचारीसूक्तम् । (संस्कृतमाध्यमेन)

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) द्वितीय-चतुर्थघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं ,
शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने
अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

एकं निबन्धात्मकं प्रश्नं लेखितुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् निबन्धद्वयं प्रदास्यते ।

1x15 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टसूक्तेभ्यः मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

मन्त्रत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चमन्त्राः प्रदास्यन्ते

3x15 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. सायणकृत अथर्ववेदभाष्य , सम्पादक – विश्वबन्धु , विश्वेश्वरानन्द वैदिक शोध संस्थानम् ,

होशियारपुर ।

२. अथर्ववेद का सुबोधभाष्यः , पं. श्रीपाददामोदरसातवलेकरः पारडी ।

३. अथर्ववेद- संहिता (भाग १-२) डब्ल्यू, ह्विटने ।

४. अथर्ववेद (अध्यात्मभाष्य) भाग १-९ , विश्वनाथवेदाङ्कार , रामलाल कपूर ट्रस्ट , सोनीपत ।

५. अथर्ववेद(सनातनभाष्य) , भाग १-४ , श्रीकण्ठशास्त्री , माधव पुस्तकालय ,दिल्ली ।

६. सामवेद का सुबोधभाष्यः , पं. श्रीपाददामोदरसातवलेकरः , पारडी ।

७. सामवेदसंहिता , डॉ. रामनाथ वेदालंकार , हरिद्वार ।

८. ऋग्वेदभाष्यभूमिका , व्याख्याकार -डॉ. वीरेन्द्रकुमार वर्मा , काशी हिन्दू विश्वविद्यालय , वाराणसी ।

९. ऋग्वेदभाष्यभूमिका , व्याख्याकार -डॉ. जगन्नाथ पाठक , चौखम्बा ओरियान्टालिया , वाराणसी ।

१०. बृहद्देवता (शौनक) , रामकुमार राय , चौखम्बा संस्कृत सीरीज आफिस , १०९६३

११. बृहद्देवता (अध्याय १-२) ,सम्पादक - रामकुमार राय , चौखम्बा संस्कृत संस्थान ,वाराणसी १९८३।

१२. भूमिसूक्तम् ,गङ्गेश्वरानन्द ,निर्मल बुक एजेन्सी , कुरुक्षेत्र ।

त्रयोविंशं पत्रम् : आरण्यकोपनिषत्साहित्यम्

घटकम् १. - तैत्तिरीयारण्यकम् , प्रपाठकः २, अनुवाकः १-१० । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् २. - तैत्तिरीयारण्यकम् , प्रपाठकः २, अनुवाकः ११-२० ।

घटकम् ३. - कठोपनिषद् ।(संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ४. - तैत्तिरीयोपनिषद् ।

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति । अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) प्रथम-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः .

भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्ग्लभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं , शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधि:

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने

अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

5x2 = 10

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टानुवाकेभ्यः पञ्चप्रकरणानि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टानुवाकेभ्यः पञ्चप्रकरणानि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

(क) मन्त्रद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टोपनिषद्: मन्त्रचतुष्टयं प्रदास्यते ।

2x5 = 10

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते ।

1x5 = 5

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

प्रकरणत्रयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टाध्यायात् पञ्चप्रकरणानि प्रदास्यन्ते ।

3x5 = 15

अनुशासितग्रन्थाः

१. तैत्तिरीयारण्यकम्, सायणभाष्यसहितम्, आनन्दाश्रम, पूना ।

२. तैत्तिरीयारण्यकम्, भाष्यकार – भट्टभास्कर ।

३. तैत्तिरीयोपनिषद्, (शांकरभाष्यम्), गीताप्रेस, गोरखपुर ।

४. मुण्डकोपनिषद्, गीताप्रेस, गोरखपुर ।

५. ईशादि- नौ उपनिषद्, गीताप्रेस, गोरखपुर ।

६. उपनिषद् - दर्शन का रचनात्मक सर्वेक्षण ,रामचन्द्र दत्तात्रेय रानाडे , अनु. रामानन्द तिवारी , राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी , जयपुर ।

७. कठोपनिषद् (शांकरभाष्यम्) गीताप्रेस ,गोरखपुर ।

चतुर्विंशं पत्रम् : वेदव्याख्यापद्धतयः वेदभाष्यकाराः वैदिकव्याकरणञ्च

घटकम् १. -शिक्षाग्रन्थस्य अध्ययनम् - पाणिनीयशिक्षा ।

घटकम् २. -वैदिकव्याकरणस्य अध्ययनम् - भट्टोजिदीक्षितः , सिद्धान्तकौमुदी - वैदिकी प्रकिया , अध्यायाः १-३ । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् ३. -वैदिकव्याकरणस्य अध्ययनम् - भट्टोजिदीक्षितः , सिद्धान्तकौमुदी - वैदिकी प्रकिया , अध्यायाः ४-६ । (संस्कृतमाध्यमेन)

घटकम् -४.-वैदिकाध्ययनविवरणम् : -

भारतीयविद्वांसः- सायणः , माधवः , स्वामी दयानन्दः , अरविन्दः , मधुसूदनः

ओझा , स्कन्दः , दामोदरपादसातवलेकरः।

पाश्चात्त्यविद्वांसः - WILSON,ROTH ,WHITNEY ,

M.MULLER, OLDENBERG , GRASSMAN , HILLEBRENTT ,

LUDERS, WEBER, CALAND .

टिप्पणयः -

(क) प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति । तत्र प्रथमप्रश्ने घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रि -

त्य अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति

। अन्ये प्रश्नाः प्रथम - द्वितीय - तृतीय - चतुर्थ - घटकसम्बद्धाः भविष्यन्ति ।

(ख) व्याख्यात्मकप्रश्नेषु 50% अंश आलोचनात्मकप्रश्नेषु 100% अंशः वैकल्पिकः भवेत् ।

(ग) द्वितीय-तृतीयघटकाश्रिताः प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन एव समाधेयाः अन्यथा सर्वथा अङ्कहानिः . भविष्यति । अन्ये संस्कृत/ हिन्दी/ आङ्गलभाषामाध्यमानां केनापि एकेन माध्यमेन समाधातुं शक्यन्ते ।

प्रश्नपत्रनिर्माणविधिः

१. प्रश्नपत्रस्य निर्माणं संस्कृतमाध्यमेन भवेत् ।

२. प्रश्नपत्रे पञ्च (5) अनिवार्याः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

३. प्रश्नानाम् अङ्कानां च विभाजनम् अधोलिखितरूपेण भविष्यति -

१. प्रथमः प्रश्नः - अयं (प्रथमः) प्रश्नः घटकचतुष्टयगतपाठ्यक्रममाश्रित्य भवेत् । अस्मिन् प्रश्ने अष्ट संक्षिप्तोत्तरप्रश्नाः प्रदास्यन्ते । तेषु पञ्च प्रश्नाः संस्कृतमाध्यमेन समाधेयाः भविष्यन्ति ।

$$5 \times 2 = 10$$

२. द्वितीयः प्रश्नः - (प्रथमघटकाश्रितः) -

(क) श्लोकद्वयं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टोपनिषदः श्लोकचतुष्टयं प्रदास्यते । $2 \times 5 = 10$

(ख) एकम् आलोचनात्मकं प्रश्नं समाधातुं प्रश्नद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 5 = 5$

३. तृतीयः प्रश्नः (द्वितीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यते । $3 \times 5 = 15$

४. चतुर्थः प्रश्नः (तृतीयघटकाश्रितः) -

सूत्रत्रयं सोदाहरणं व्याख्यातुं यथानिर्दिष्टग्रन्थात् पञ्चसूत्राणि प्रदास्यते । $3 \times 5 = 15$

५. पञ्चमः प्रश्नः (चतुर्थघटकाश्रितः) -

(क) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टभारतीयविद्वद्भ्यः विद्वद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 8 = 8$

(ख) एकं प्रश्नं समाधातुं यथानिर्दिष्टपाश्चात्यविद्वद्भ्यः विद्वद्वयं प्रदास्यते । $1 \times 7 = 7$

अनुशासितग्रन्थाः

१. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी , (वैदिकी प्रक्रिया) , उमाशङ्करऋषिः , चौखम्बा विद्या भवन , वाराणसी ।
२. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी , (वैदिकी प्रक्रिया) दामोदर महतो ।
३. पाणिनीयशिक्षा , प्रो. श्रीनारायण मिश्र , चौखम्बा साहित्य , वाराणसी ।
४. पाणिनीयशिक्षा , गोस्वामी प्रह्लादगिरि वेदान्तकेशरी , चौखम्बा , वाराणसी ।
५. सौवरः , स्वामी दयानन्दः , वैदिक यन्त्रालय, अजमेर ।
६. वैदिकस्वरमीमांसा , पं. युधिष्ठिरमीमांसक , रामलाल कपूर ट्रस्ट , रेवली , सोनीपत ।
७. वैदिकस्वरबोध , डॉ. ब्रजबिहारी चौबे , वैदिक साहित्य -सदन , होशियारपुर , पञ्जाब ।
८. वैदिकस्वर अवधारण , डॉ. पारस नाथ त्रिपाठी , संदीप प्रकाश, बस्ती १९७८ ।
९. स्वरप्रक्रियाप्रकाश , डॉ. वामदेव मिश्र , गीता संस्कृतप्रकाशन , राजमन्दिर , वाराणसी १९७५ ।
१०. वेदभाष्यकारों की वेदार्थ-पद्धतियाँ , डॉ. रामनाथ वेदालंकार , विश्वेश्वरानन्द वैदिक शोध संस्थानम् , होशियारपुर ।
११. वैदिक व्याख्यानमाला , डॉ. कृष्णलाल, ईस्टर्न बुक लिंकर्स , दिल्ली १९८२ ।
१२. वैदिक व्याख्या-विवेचन , डॉ रामगोपाल , नेशनलपब्लिशिंग हाऊस , दिल्ली ।
१३. वेदप्रामाण्य- मीमांसा एवं ऋषि दयानन्द , प्रो. श्रीनिवास शास्त्री, कुरुक्षेत्र विश्वविद्यालय , कुरुक्षेत्र
१४. वेद व्याख्या की दिशाएँ , प्रो. ब्रजबिहारी चौबे , कात्यायन वैदिक साहित्य प्रकाशन , होशियारपुर, २००६ ।
१५. वैदिक साहित्य एवं संस्कृति का समीक्षात्मक इतिहास , डॉ ओमप्रकाश पाण्डेय , न्यू एज , पब्लिकेशन्स , नई दिल्ली ।
१६. संस्कृतशोध : वैदिक अध्ययन , डॉ. कृष्णलाल , विभुवैभवम् विश्वनीड , सरस्वती विहार दिल्ली ।

**DEPARTMENT OF SANSKRIT
CH.DEVILAL UNIVERSITY SIRSA**

SYLLABUS

M.A. IN SANSKRIT

CHOICE BASED CREDIT SYSTEM

मौखिकी परीक्षा(Viva-Voce)

चतुर्थ सत्रम्

Semester : IV

पूर्णाङ्काः (Maximum Marks : 50)

Credits : 2

- मौखिकी परीक्षा (Viva-Voce) : एम. ए. संस्कृत- चतुर्थसत्रस्य पाठ्यक्रमसमाप्तेः अनन्तरं तृतीयचतुर्थसत्रयोः वैकल्पिकवर्गानुसारेण अधीतं पाठ्यक्रमम् आश्रित्य छात्राणां संस्कृतमाध्यमेन मौखिकी परीक्षा आयोजयिष्यते । एतदर्थं 50 अङ्काः निर्धारिताः सन्ति ।